

Մ Ի Ո Ն

ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՈՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ՍՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏԵՐԱՐԳՈՒԹՅԱՆ

Ն Ո Ր Շ Ր Ջ Ա Ն

Զ. Տ Ա Ր Ի - 1932

ՏՊԱՐԱՆ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԿՐՕՆԻ ԴԱՍԸ

Կիրականորեայ Վարժարաններու խնդրով անցեալ օգոստոսին Հունգարիոյ ոստանին մէջ զուամարուած Համաժողովի մասին Շահէ Սրբազանի յոյժ շահեկան տեղեկագրութիւնը, Սիոնի նախորդ թիւին մէջ հրատարակուած, լռելեայն մատնանիշ կ'ընէր պարզապէս այն վերջը, որ ժամանակէ մը ի վեր բացուած է մեր ազգային կրթական կեանքին մէջ:

— Ի՞նչ հսկայական աշխատանք է այն՝ զոր այսպէս կազմակերպեցին Եւրոպայի ամէնէն յառաջագէտ ազգերը, քրիստոնէական դաստիարակութեան զործը ամուր հիմերու վրայ դնելու եւ հետզհետէ աւելի պայծառ հասկացողութեան մը վերածելու համար, իրենց մէջ. թէ ի՞նչ է այդ մասին մեր ըրածը. . .

Այս է հարցումը, զոր իր սրտին խորը դեռ շիթ մը կրօնական զգացում ունեցող հայ ընթերցողը պիտի հարկադրուէր ընել ինքզինքին, այդ յօդուածը կարդալէն անմիջապէս ետքը:

Բայց ինչիրը, մեր տեսութեամբ, ա՛յնքան հանրական, աւելի ճիշդ բառը գործածելով՝ ա՛յնքան ազգային բնոյթ մը ունի որ ուղիղ պիտի չըլլար լոկ անհատական տպաւորութեանց կշիռովը չափել զայն. կ'ուզէինք ըսել թէ այնքան կենսական է անոր կարևորութիւնը որ արդար միայն պիտի ըլլար հրապարակաւ ենթարկել զայն հանրութեան եւ պատասխանատու Մարմիններու նշնկատուման:

Բայց, առանց յամենալու ընդհանուր բացատրութեանց մէջ, անցնինք ուղղակի հարցին.

1. Անհրաժեշտ է որ կրօնական զգացումին եւ կրօնական միտքին մշակումը մաս կազմէ դաստիարակութեան զործին:

2. Ազգին բարւոյն եւ օգտին համաձայն է որ իր գաւազները կրթունին կրօնական հոգիի եւ զարգացման անհաղորդ պայմաններու մէջ:

3. Եթէ հաստատական է առաջին հարցումին պատասխանը, եւ ժխտական՝ երկրորդինը, ի՞նչ է այժմ եղածը եւ ի՞նչ մանաւանդ պէտք է ընել, որպէսզի մատաղ սերունդը կարող ըլլայ ընդունելու կրօնական ներշնչութեամբ օժուռն դաստիարակութիւն մը:

★

Այս հարցումներէն առաջինին հանդիսաւորազոյն և հոյակապ պատասխանն է նոյն ինքն վերեւ ակնարկուած Համաժողովը: — Անիկա, այդ զուամարումը,

զինքը բաղկացնող պատգամաւորներուն մեծ թիւովը եւ իմացական բարձրագոյն զարգացման եւ բարոյական ու ընկերային զիրքի պատկառելի պատկերովը, եւ յետոյ զանոնք առաքող ժողովուրդներուն, համայնքներուն, կրօնական եւ կրթական միութեանց և դրութեանց բազմաթիւ ու բազմակերպ դասաւորութեամբը արդէն իսկ կը ցոլացնէ հասարակաց զգացումի և հանրային կարծիքի վիճակ մը, որուն չի պակսիր շատ բան՝ տիեզերական նկատուելու համար։

Առանց կրօնական հիմքի՝ անիրագործելի է առողջ և ամուր դաստիարակութիւն մը. այս մտածումը, որ անշուշտ բուն սկզբունքը և մեծ նշանաբանը պէտք է եղած ըլլայ այդ Համաժողովին, եղած է եւ պիտի լինի ընդ միշտ՝ անառարկելի այն տեսութիւնը, որով պէտք է միսուին՝ շրջեղուին մաքուր եւ իրական դաստիարակութեան համար կատարուած բոլոր անկեղծ ջանքերը։

Ինչ որ հանրօգուտ է՝ ձկտումն ունի անանձնականութեան, որ բարոյականն է ինքնին. իսկ բարոյականը, առանց կրօնի, անհասկնալի է արդէն։

Կրթութիւն եւ դաստիարակութիւն կը կանգնին, էապէս, բարոյական սկզբունքներու վրայ. հետեւաբար անհեթեթութիւններ կը դառնան անոնք, առանց կրօնքի խարխիւն։ Լուրջ, կորովի, ազնուական ու նոյն ատեն իրապէս նկարագրով օժտուած են ընդհանրապէս այն երիտասարդները, որոնք իրենց ուսմանց ընթացքը կատարած են՝ դաստիարակութեան գործին մէջ կրօնքին բաժինը զնահատած կրթական յարկերու տակ։

Լսած եմ թէ կրթական ականաւոր գործիչ մը, որ նախապէս իր դպրոցին մէջ պատշաճ տեղը չէր դրած կրօնի ուսման, ժամանակ մը վերջը, քաղած բարոյական արդիւնքէն դժգոհ, ինքն իսկ ստանձներ էր նոյն դասը։ Ու տեսած եմ իրլանտացի ալեոր ուսուցչապետ մը, կէս դարէ ի վեր վերատեսուչ Կալկաթայէն Հոնկ-Գոնկ զօտիին վրայ ցրուած և բազմաթիւ հազարներով հնդիկ ու չինացի աշակերտներ պարունակող կաթոլիկ անդլիական վարժարաններու, որ կը պատմէր թէ, պետութեանէն արդիւրած ըլլալով դպրոցներուն մէջ կրօնատարած ձեռնարկ կատարելու, թէ և չէին կրցած դասախօսել Աւետարան, բայց անհունապէս գոհ մնացած էին բարոյական այն արդիւնքէն զոր օտարակրօն այդ պատանիներուն և երիտասարդներուն կեանքին մէջ յայտնապէս յառաջ էր բերած աւետարանական սկզբունքներու վրայ միայն յօրինուած անանուն քրիստոնէական բարոյախօսութեան մը դասը։

★

Երկրորդ հարցումին պատասխանը մեր ազգային կեանքի զգացումին եւ պատմական ու առօրեայ փորձառութեան մէջ է ինքնին։

Ի՛նչ որ ալ խորհին ոմանք կամ շատեր մեր ազգին ճակատագրին նկատմամբ, և ի՛նչպիսի տեսութիւններ ալ ունենան՝ ազգային կեանքը շարժման մէջ դնելու համար կիրարկուելիք միջոցներուն մասին, բոլոր Հայերը համամիտ միայն պէտք է լինին իրարու սա տեսակէտին շուրջը թէ մեր ազգային նկարագիրը ընորոշող ստորոգելիներուն մէջ ամէնէն կարկառունն է տակաւին կրօնականը։

Կրօնական համայնք մըն ենք, ո՛չ թէ կամ ոչ միայն՝ որովհետեւ ազգային զիտակցութեան կեանք ապրելնէս, այսինքն քրիստոնէութիւնը ազգովին ընդունելնէս ի վեր, մեր հաւաքական կերպարանքին ամէնէն տիրական զիծը կրօնականն է եղած, թէ՛ զրականութեան, թէ՛ արուեստից և թէ՛ ընկերային

ձկտումներու, և այլն, բոլոր մարգերուն մէջ, այլ նաև ու մանաւանդ՝ որովհետև մեր ցեղական և ազգային ինքնութիւնը օտարներու պետական և ժողովրդային բմբռնումին առջև օրինականացնող հանգամանքը առիկա եղած է ցարդ:

Արդ, ազգայնապէս կրօնական դիմագիծ ցուցադրել, իբր կրօնական հասարակութիւն նկատուիլ և ճանչցուիլ, և սակայն անվոյթ լինիլ կրօնական կեանքի մշակոյթի մասին և թոյլ տալ որ նոր սերունդին համար այդ տեսակէտով ու չինչ մտածուի լրջօրէն, ոչ միայն հակասութիւն մը պիտի ըլլար ինքն ըստ ինքեան, այլ նաև տեսակ մը պատրողական խաղարկութիւն՝ ուրիշներուն հանդէպ սարքուած, ու կեղծիքի տխրոյթ պայմանադրականութիւն մը, ազգային առունին կեանքին մէջ զործադրուած, գայթակղութեան միջնորդ մը կազմելու համար հոն հետգնետէ:

Ինչո՞ւ սակայն յածիլ բառերու շուրջ: Զրկել ազգին զաւակները կրօնքի հոգեկան սնուցիչ ոյժէն և ազնուացնող շնորհներէն, ուրիշ բան պիտի չնշանաւ կէր՝ եթէ ոչ խորտակել այս ժողովուրդին սիրտը, ուրիշ բազում կողմերով վերջոտնուած, տկարացած և ջլատուած այս ազգին տալով ամէնէն մահացու հարուածը:

Վկայ է պատմութիւնը. մեր դարաւոր զոյւթեանը մէջ ազգայնապէս և բարոյապէս ամէնէն առողջ ժամանակները եղած են այն շրջանները, որոնց մէջ կրօնքին զաղափարը իրապէս լուսաւորած է ժողովուրդին հոգին: Կրօնքն է եղած մեր մէջ այն լծակը որ վեր բռնած է միշտ զմեզ անկումի բոլոր վայրէջքներուն վրայ. ու ասիկա՝ երբ մեր աստղը տակաւին չէր խաւարած աշխարհի քաղաքական հորիզոնին վրայ. ու նաև յետոյ, անտէրնշութեան և անիշխանութեան ամէնէն մութ օրերուն: Ու աւելցնենք սակայն. վկայ է նաև առօրեայ փորձառութիւնը. ներկային փաստը պիտի լրացնէր միայն պատմութեան փաստին թերին, եթէ ուզէինք կամ կարենայինք անկեղծ ինքնաքննութեամբ վերլուծել և հասկնալ թէ ո՞րքան իրական է կրօնքէ ուժացումին հետեանքը ազգային և բարոյական այն աւերածին մէջ, զոր մեր կեանքի իրականութեան ներկայ պահը կը ցուցադրէ:

Ո՛չ. առանց կրօնական մշակոյթի՝ անդարմանելիօրէն կը վտանգուի ազգին բարոյականը. ու դաստիարակութիւնը, եթէ չինկուի կրօնի օժութեամբ, անվրէպ կը շեղի իր նպատակէն, որ ուրիշ բան չէ անշուշտ եթէ ոչ սիրտով և միտքով ազնիւ և ուժեղ մարդը պատրաստել մանուկին մէջ: Ու մեր ժողովուրդը, որ իր խորքին մէջ կրօնասէր է, այս բառին ամէնէն լուրջ առումով, չի կրնար համամիտ ըլլալ որ և է հակակրօնական ուղղութեան՝ իր հասարակական և կրթական կեանքին մէջ. և հետեաբար չի կրնար ներել որ իր զաւակներուն ուսուցումի գործին մէջ զանց առնուի կրօնի բարոյացուցիչ ազդեցութիւնը:

☆

Իրերը այնպէս չէ որ կ'ընթանան սակայն զործնականին մէջ, այսինքն զործառնութեանց պաշտօնական զեանին վրայ: Անոնք որ տիտղոսն ու պարտականութիւնը ունին հոգածու լինելու այդ մասին, չեն ցուցներ պէտքին համապատասխան փոյթ և լրջութիւն. չեն առաջնորդեր ժողովուրդին իսկապէս կրօնասիրական ձկտումներուն: Զխաբուինք եկեղեցական ոլորտի մէջ պաշտամունքի կամ ուրիշ պատենութիւններով յառաջ եկած հանդիսական խանդավա-

առթեանց երևոյթներէն . ստուգութիւնն այն է որ կրօնի հոգը իրեն արժանի տեղը չունի այսօր պատասխանատու Մարմիններու մտադրադութեանց մէջ :

Թողլով բազում ուրիշ պարագաներ , և մեր ակնարկը դարձնելով միայն դէպի վարժարանները , տխրութեամբ պիտի հաստատենք թէ կրօնի դասը եթէ ոչ ամէնէն արհամարհուած այլ դէթ անաւագուած դիրքի մը վրայ կը դնուի մեր դպրոցներու թէ՛ ծրագրի և թէ՛ ժամանակացոյցի գլուխներուն մէջ : Իբրեւ ուսում՝ չի ներկայացներ անիկա մեծ արժէք , հարկաւորապէս ընդլայնուած չըլլալով նախ նիւթը , և յետոյ ճշգրիտ ուղղութեան մը վրայ լարուած չըլլալով դասաւանդութեան մեթոտը :

Պիտի չկրնանք հոս մանրամասնութեանց մէջ մտնել այս՝ ինչպէս նաև ուսուցիչներու և դասագիրքերու և յարակից ուրիշ հանգամանքներու վերաբերմամբ , յաջորդ յօդուածի մը թողլով անոնց աւելի հանգամանօրէն նկատառու մը . բայց չենք կրնար վերջացնել այս տողերը առանց չեշտելու թէ բուն կրօնական կեանքը կրնայ մտահոգիչ կացութեան մը վերածուիլ մեր մէջ հետզհետէ զլիաւորապէս այն պատճառաւ որ նոր սերունդին դաստիարակութեան գործին մէջ , դպրոցներէն ներս կամ դուրս , կրօնական կրթութեան չէ ընծայուած ու շաղկապութիւնն ու խնամքը , բան մը՝ որուն ամենէն աւելի մտադիր պէտք է լինին անոնք որ կոչում և պաշտօն ունին վարելու դաստիարակութեան գործը և հսկելու ազգին բարոյական կեանքին վրայ :

ՔԱՂՅՐ ՄԱՆԸ

Ա

Տերեւի մը վրայ վրսիս ,
Խոր գիւեհուան մէջ ի փուն ,
Կը պըսպըղար շաղի շիք մ' ,
Արեգակէն շաւ հեռուն :

« Պիտի չկրնամ , ա՛խ , երբեք ,
Բռնկած շողէ մը բոսոր ,
Արհամարհուած կաթիլս հէք ,
Տեսնել ծագող իմ աղուր : »

Ու հրելով ստուերը սեղմ ,
Սաղարթէն դուրս ելաւ մեղմ .
Ծագեց արեւն երբ աչիւն :

Անդ լոյսէն մահացած ,
Սլացաւ , շողի օդայած ,
Շողի մը մէջ՝ դէպ երկին :

Թրգ . Թ . Ե . Գ .

15 հոկտ . 1931 , Գահիրէ

Բ

Այդ կաթիլին պէս զովուն ,
Աղամանդին պէս այդ լոյծ ,
Քեզ կը կանչեմ , լոյս անհուն .
Ե՛լ երկիմէն անմասոյց :

Խոնջ՝ ըստուերէն մրցամուայ ,
Դարձած եմ հեռ խրտաւանդ .
Սրբիս՝ շողերդ լուսափայ
Թող նրբուէ՛ անբրթիք :

Իմ դիմս , իմ կրօնս ես դուն զորդ ,
Ճառագայթիդ ներքեւ յորդ ,
Ճրմարտութիւն , կ'իյնամ զոն :

Ճրմարտին ծանր է տեսնել ,
Գիտեմ տեսնելն է հիւծել ,
Ինչ փոյք , աչք իմ , դիտէ զոն :

J. M. GUYAU

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

“ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ ՍԻՐՈՅՆ ՔՐԻՍՏՈՍԻ,”

(Ուորեթ Ինգլիշման Տեառն)

(Կող. Բ. 8—15)

Քրիստոնէական գաղափարին շուրջ, հին՝ առաքելական դարերէն մինչև մեր օրերը կազմուած իմացական դրութիւններէն շատեր, գնոստիկական տեսութիւններէն սկսեալ մինչև արդիական վարդապետութեանց վարկածները, պղտորած են ստէպ Աւետարանի հոգին, մերթ ազանդամիտ ըմբռնումներով, մերթ նոյնիսկ բարոյական գետնի վրայ կատարուած խոտոր ձկնորմներով, յաճախ ազատախոհութեան անունին տակ վարագործուած բանավարական սանձարձակութիւններով, բայց ամենէն աւելի՝ կրօնքի խորհուրդը քարացընելով կեանքի սովորական ձեւականութեանց մէջ, որոնք — ամենահին սովորոյթներէ ժառանգուած կամ կողմնակի առիթներով ներս սպրդած — ձէսին ըզգեստն են հագած հաւատքի հովանիին ներքեւ:

Զոյոյձ պէտք է լինի մարդկային հոգին՝ առաքելային յոյժ յատկանշական բացատրութեամբ՝ «կողոպտող» այդպիսի հրնարքներէն, որոնք անտեսանելի բաներու մասին յայտնութեանց խոտորմներով հետաքրքրութեան տոջն նետուած խայծեր են լոկ:

Կրօնքը կեանքի պահանջներուն հետ իրր թէ համաձայնեցնելու ճիգը, որ Հին Ուխտի տնտեսութեան ամենէն պիւրկ ձրկտումը եղաւ, և Աւետարանի բարոյականը իմաստասիրական քննախօսութիւններով ընդլայնելու ձեռնարկութիւնը, որ միջին դարու աստուածաբանական թռուրտին մէջ ստէպ ձեռնածութեանց կերպին վերածուեցաւ ակամայ, ընդհանուր առմամբ փնտասկար միայն եղած են քրիստոնէական միտքին:

Քրիստոսով կեդրոնացած ուսուցումի շրջանակին մէջ միայն կրնայ արդիւնաւորուիլ կրօնական գիտութեան կամ իմաստութեան ամէն շարժում. որովհետեւ եթէ կրօնի գիտութեան կամ կրօնական իմաստասիրութեան առարկան է Աստու-

ծոյ ծանօթութիւնը, ոչինչ կրնայ մեր իմացողութիւնը առաջնորդել այդ վախճանին՝ բայց միայն Քրիստոս, որուն վրայ իրականացած են աստուածային կատարելութեան բոլոր ստորագիւնները, ո՛չ թէ փոխաբերաբար կամ այլաբանօրէն, այլ տեսանելի և շօշափելի մարմնացումով:

Որպէսզի, սակայն, միտքը կտրենայ իր հետախուզութեանց ճամբուն վրայ յանգլի այդ կէտին, պէտք է որ սիրտը ընդունակ ըլլայ հասկնալու իմաստը այն հրաշքին, Մարդեղութեան խորհուրդին՝ որ սէքն է ինքնին: Ու անգամ մը որ սիրտը կ'արմատաւորուի և կը զօրանայ այդ խորհուրդով, Քրիստոս անոր մէջ կը բնակի հաւատքին յոյժովը, ու ներքին մարզը, այլ ևս հաղորդակից ընդ Աստուծոյ, կը լեցուի Աստուծոյ զօրութեամբը, ու կը սկսի ըմբռնել գերազանցութիւնը Քրիստոսի սիրոյն գիտութեան (Եփես. Գ. 17, 19):

Աստուծոյ սիրոյն այդ գիտութիւնը կը լուսաւորէ հաւատացեալին հոգեկան կեանքը, ու քրիստոնեան Քրիստոսով կը ստանայ ինչ որ օրէնքը, իր գործողութիւններովը, իր մտատեսական թարթափումներովը, չէին կրցած տալ իրեն. վասնզի զմերածնութիւնը, որ հետեւեալն է մարմինին գերի եղած հին մարդուն մահացուցման և անոր տեղ նոր առաւածի մը ծնունդին, արմատապէս կը սրբազրէ մեղաւորին բնութիւնը, և, աւելի ապահով կերպով քան ծիսական արարքները և ձևակերպութիւնները, կը տիրացնէ զայն թողութեան և սրբութեան, ի վիճակի գնելով զայն այսպէս իր մէջ ընդունելու, այսինքն իւրացնելու, զԱստուծոյ, և անոր կատարելութենէն ստանալու իր զոյուութիւնը երանաւէտող անբաւ շնորհներ (= շնորհս փոխանակ շնորհաց):

Այդ գիտութիւնը, Քրիստոսի սիրոյն այդ գիտութիւնն է — այլուր կոչուած «ճշմարտութիւն Յիսուսի» (Եփես. Գ. 22) — որ կը սովորեցնէ մեզի թէ մարմինին կեանքը, այսինքն մեղքին յարումը, մահն է հոգիին, թէ պէտք է ի բաց մերկանալ խաբեպատիր ցանկութիւններով ապականուած հին մարդէն, և նորոգուիլ հոգիով և միտքով. թէ մկրտուելով յանուն Քրիստոսի, թաղուած կը լինինք անոր մահուան մէջ, որպէսզի մեղքին մարմինը, որ խա-

չտկից եղած է անոր, յարութիւն առնու-
իրեն հետ՝ սրբուած եւ վերանորոգուած
կեանքով. թէ այսպէս լուսաւորուած՝ իր
խղճմտանքին մէջ, այսինքն խելամուտ՝ իր
մէջ կատարուած ճշմարիտ կերպարանա-
փոխութեան, քրիստոնեան պարտի ի գործ
դնել ամբողջ իր բարոյական կորովը, որ-
պէսզի մեղքին զօրութիւնը վերստին չախ-
րէ իր մահկանացու բնութեան վրայ, հը-
նազանդեցնելով զայն իր ցանկութիւննե-
րուն: Եւ այդ սիրոյ գիտութիւնն է վեր-
ջապէս որ կը կազդուրէ զմեզ մեր անկում-
ներուն մէջ իսկ, մտածել տալով մեզի թէ
Քրիստոսի մահը՝ Շնորհաց Տառնութեամբ՝
ջնջած է Օրէնքին իշխանութիւնը որ ոչ
միայն չէր կրնար արդարացնել մարդը,
այլ ընդհակառակն ցանկութեանց զրգիւր
կ'արթնցնէր յաճախ անոր մէջ, զգացնելով
անոր՝ իր յանցապարտութիւնը, բայց չկա-
րենալով երբեք անոր ցուցնել այդ վի-
ճակէն զերծանելու հնարաւորութիւնը.
այսպէս, ցոյց տալով միայն մեզի թէ մեղ-
քի տիգմին մէջ խրածներ ենք մենք, ան-
հատոյց պարտապաններ, որոնց դէմ Աս-
տուած ընդ միշտ կազմած է իր վրիժառու-
թեան ձեռագիծ մուրհակը: Այդ վաւերա-
գիրը, այդ մուրհակն է ահա, սակայն,
զոր Աստուած աւրեց (= ջնջեաց), այսին-
քն անընթեռնիւ և անզործածելի զար-
ձուց, բեւեռելով զայն Քրիստոսի խաչա-
փայտին վրայ:

Անոր ջնջումը, փրկութեան աւետա-
րանական դաշտին մէջ, ոչնչացումը եղաւ
Զարին տիրապետութեան, որ բարոյական
աշխարհի մէջ Քրիստոսով կատարուած
յաղթանակին հետեւանքով կործանեցաւ
խաղառսպուռ, վերածուելով զինաթափ
թշնամիի ստորանկեալ վիճակին:

Ըստ Քրիստոսի՝ ուսուցում, ձյնաքո-
րիւն Յիսուսի, Կիսուքիւն սիրոյն Քրիստոսի.
տ'յս է միայն որ կրնայ մեզի ճանչցնել և
սիրելի ընծայել աւետարանական վարդա-
պետութեան ոգին և էութիւնը, և հոգիին
մէջ բազմեցնել Աստուծոյ խորհուրդը:

Անոր տեղ զրուելու համար յառաջ
մղուած խօսքի կամ մտածումի որ եւ է
որիչ կերպ կամ զրութիւն կը տարուեր-
ուի տարտամ առաձգականութիւններու
մէջ. անբաւական՝ բացատրելու Աւետա-
րանով յայտնուած եւ Քրիստոնէութեամբ

պատգամաւորած ճշմարտութեան մեծու-
թիւնը: Առ առաւելն՝ *sarkis* (=*ճշտ*
տարերց աշխարհի)՝ զիտելութիւն մըն է
ան, կամ բոլորովին մարդկային (=*ճշտ*
մարդկան աւանդութեան)՝ փաստարկու-
թիւն մը, որ չի կանգնիր անասան հիմքի
վրայ, կամ «անտաի խաբէութիւն» մը, որ
կը ձկտի հասարակաց զգացումը ցանցել
երազանքի և մոլորանքներու մէջ:

Հաւատք մըն է ան, վերջապէս, որ միայն
կրնայ կենսագործել և վերանորոգել, այլ
«մոլորանուն գիտութիւն» (Ա. Տիմ. Զ. 20),
նախկին զարկու գնուին եղաչրջուած եւ
ընդլայնուած մէկ ձեւը միայն, որ, փիլի-
սոփայութիւն (=*ճարտարմտութիւն*) չքեղ
անունին տակ ծածկուած, մտաւորական
սրկածախնդրութեան դեր մը կը կատարէ
պարզապէս կրօնական ոլորտէ ներս, դէպի
անդունդներու խաւարը տանելու համար
մարդոց բարոյականը:

թ.

ԾՆՈՒՆԴԻ ԽՈԿՈՒՄ

Մուր, մամուլայա *fairway* մէջ ծրնաւ Արքան
Արդարութեան, վեհ ու անմահ Բանին հրական,
Անհեբեկին՝ որուն փառք կը շնորհեն
Մարդիկ համայն երկրագունքի չորս ծագերէն:

Ինչպէս Անոր ապառաժեայ ոտքերը,
Այդ անբաւառ ներշնչումի վառարանը,
Պիտի ապրի՝ Անոր վրեժ խօսքն առ յաւե
Իբր ըստփառն գերանբաւ եւ կենսաւե:

Անոր առջեւ ծուրը դրած՝ պիտի խոնարհի
Իշխաններու ամենախոյսն իսկ աշխարհի,
Դիտակցելով իր ետքեան նղմիմութեան,

Եւ երկնառաք Մարդոյ Որդւոյն աստուածու-
Որուն Հօր ամենակալ հրգօր կամքին լքեան,
Շնորհիւ և որ կեանք կը սրուի սիւզերին...

6 Յունիս, Դանիոյ

ՄԵՂԻԿ

Ծանօթ.— Սոյն թիւի 36րդ էջի ՔԱՂՅՐ ՄԱՀԸ
բանաստեղծութեան վերջին տունը կարգաւ:

Ճրմարտին ծանր է իմի.

Դիտմ իմիմն է հիւծիլ.

Ինչ փոյք, աչք իմ, դիտ գոհ:

ԶԳԱՅԹԱԿԵՑՆԵՆՔ ՄԱՆՈՒԿՆԵՐԸ

(Մասք. ԺԸ. 1-6)

Մանուկները գայթակղեցնել է բնականաբար երբ զանոնք բարձրագոյն վիճակէ մը ստորնագոյնին կ'իջեցնենք, կամ լաւագոյն ուղղութիւնէ մը կը շեղեցնենք գէպի յոռեղոյնը: Ս. Աւետարանով Յիսուս կը սորվեցնէ մեզի թէ ո՞րքան մեծ է մանուկին արժէքը և թէ ո՞րքան զոյճ պէտք է որ ըլլանք անոնց հետ մեր վարձուքին մէջ: Չափազանցութիւն մը պիտի չհակատուի անտարակոյս եթէ մանուկներու բարեք կրթութիւնը համարինք իւրապէս կրօնական պարտականութիւն մը: Այսինքն, ծնողքի մը կրօնական պարտաւորութեանց կարգին հաշուենք նաև իր զաւակներուն կրօնական, բարոյական և մարմնական առողջ դաստիարակութիւնը: Ուստի պատշաճ է որ այս էջերէն երբեմն լսուին նաև մանուկներու կրթութեան վերաբերեալ սկզբունքներ և զաղափարներ, տողորուած քրիստոնէական կրօնի վեհ ուղեւորական ներշնչումներով:

Ս. Մատթէոսի Աւետարանէն մանուկներու նուիրուած ԺԸ. 1-6 գեղեցիկ հատուածը իբր բնաբան առնելով կը փափաքիմ յիշել քանի մը կէտեր, որոնցմով կը գայթակղեցնենք մանուկները զիտակցարար կամ անզիտակցարար:

Ատոնցմէ մին է ծեծը, որ չափէն աւելի յաճախ, և ստէպ անիրաւօրէն, կիրարկուելով՝ փոխանակ ուղղիչ ազդակ մը ըլլալու կը դառնայ գայթակղութեան առիթ: Ծնողաց, ուսուցիչներու և ընդհանրապէս մեծերու պարտականութիւնն է ծեծի բիրտ ու հակաբնական միջոցին դիմելէ առաջ փորձել ուրիշ այնքան բանաւոր և ազնիւ կերպեր, որոնք ապահովաբար պիտի կրնան մանուկը աւելի բարի և ազնիւ ըլլալու յորդորել: Ծնողական անկեղծ և անձնորոշ սէրը այնքան զօրաւոր ազդակ մըն է մանուկի մը կրթութեան մէջ որ ատոր ներկայութիւնը ինքնին բաւական կրնայ ըլլալ մանուկը ազնիւ ու պարկեշտ մեծցնելու, եթէ զիտակցարար գործածուի և անհամբերութեան և բարկութեան նպաստներու անխորհուրդ արարք-

ներ չգան չէղօքացնելու սիրոյ բարերար և շինիչ ազդեցութիւնը:

Ուրիշ գայթակղեցուցիչ արտայայտութիւն մըն է՝ ծնողաց կողմէ իրենց զաւակներուն ուղղուած անէծքը: Ո՞րքան տարօրինակ ու ցաւալի է միանգամայն լսել մօր մը բերնէն իր զաւակին ուղղուած սա տեսակ խօսքեր, «աչքդ կուրնայ», «ձեռքդ կտորի», և այլն: Ուրչափ պիտի տրտմէր մայր մը եթէ բոպէ մ'իսկ ենթարկուէր իր զաւակը այդ դժբախտ վիճակին:

Միթէ նուա՞գ եպրելիլի են այն ծնողներ, որոնք իրենց զաւակներուն գէմ կը հայհայեն: Եւ տակաւին կը յուսան որ իրենց զաւակները մեծնալով ազնիւ երկտասարդներ պիտի ըլլան: Դուք, ծնողներ, եթէ կ'ուզէք որ ձեր զաւակները ըլլան հայհոյող ու անպարկեշտ, պէտք է որ ոչ միայն չհայհոյէք ձեր զաւակներուն գէմ, այլ նաև պէտք չէ որ հայհոյէք անոնց ներկայութեան: Վասնզի մանուկը ինչ որ կը լսէ այսօր, նոյնը պիտի ըսէ վաղը: Ինչ որ հիմայ կը մօտէ անոր ախտնչէն ներս, շատ չանցած անոր բերնէն դուրս պիտի գայ:

Եւ տակաւին ո՞րքան անպարկեշտ խօսակցութիւններ կը կատարուին մանուկներու ներկայութեան, այն համոզմամբ թէ խելքերնին չի հասնիր, չեն հասկնար: Բայց պէտք չէ մոռնալ որ մանուկները որքան ալ անկարող ըլլան այդ խօսքերը այն ժամուն ըմբռնելու, ատոնք կ'երթան սակայն տպաւորուելու իրենց ենթագիտակցութեան մէջ, և ապա կը կատարեն շատ յոռի ազդեցութիւն մը: Դուք չէ՞ք լսած մանուկներու բերնէն այնպիսի անպատշաճ ու անբարոյական խօսքեր, որոնց իմաստը ամենին չեն հասկնար, բայց մեծերէ լսած ըլլալով կը կրկնեն թութակաբար: Իսկ ապագային երբ կը մեծնան, ոչ միայն այդ կարգի անպարկեշտ խօսքեր յաճախ կը լսուին իրենց բերնէն, այլ նաև անպարկեշտ կեանքի մը բաւիղներուն մէջ կը մոլորին ու կը կորսուին: Որպէսզի ձեր զաւակները ճշմարիտ քրիստոնեաներ և առաքինի հայեր ըլլան, պէտք է որ պարկեշտ խօսքեր և ազնիւ արտայայտութիւններ միայն արձագանգեն իրենց սրտերուն մէջ:

Ուրիշ փաստակար ընթացք մըն է մա-

նուկները արուեստականորէն վախճանելը: Բանի քանի մայրեր իրենց զաւակներուն տեական դժբախտութեան պատճառ եղած են զանոնք իրենց պղտրիկութեան օրերուն սարսափեցնելով մութին մէջ թափառող աշխնէ ճիւղաղին կամ այնինչ հրէշին ա- նունով: Մանուկը որ իր մօր բերնէն ելած ամէն խօսքի կը հաւատայ իր հողիին միա- միտ անկեղծութեամբը, հետզհետէ կը դառ- նայ այնքան երկչոտ էակ մը որ, մեծնա- լէն յետոյ ալ՝ չի կրնար պրծիլ անբերեայթ չար ոգիներու ահէն, և անոնց սարսափին տակ կը մնայ իր ամբողջ կեանքին մէջ:

Աւելորդ չէ թերևս յիշել նաև մանուկ- ներու հանգէպ ցոյց տրուած այն տեսակ վերաբերում մը, որ շփացնելո կ'ըսուի առ հասարակ: Շփացնել բառով կրնանք հաս- կընալ այն անխորհուրդ եւ անսահման նե- րողամտութիւնը, որ թոյլ կու տայ ման- կան իր քմահաճոյքը տիրական դարձնել ամէն բանի մէջ՝ նոյնիսկ ի փնաս իր ան- ձին: Այդպիսի պայմաններու տակ մեծցող մանուկը պիտի դառնայ տնտարակոյս կա- մակոր, ինքնահաւան և ամբարտաւան ե- ըրիտասարդ մը, որ ոչ իր ընտանիքին, ոչ իր եկեղեցիին, և ոչ ալ իր ազգին համար օգտակար ու պատուարեր անդամ մը պիտի ըլլայ: Ծնողաց պարտքն է անշուշտ ներո- ղամտութեամբ նայիլ իրենց զաւակներուն փոքր թերութեանց եւ սխալներուն վրայ, բայց միւս կողմէն անոնց պարտքն է նաև հակել իրենց զաւակներուն վրայ և ուղղել անոնց թերութիւններն ու մոլութիւնները, որպէսզի անուղղայ և շուայտ կենցաղի մը գերի չգառնան իսպառ:

Արդ, անհրաժեշտ է ոչ միայն վերո- յիշեալ սխալ ու փնասակար ընթացքներէ զգուշանալ մանուկներու հանգէպ մեր վար- մունքին մէջ, այլ նաև էական է գործա- ղրել ընդհանրապէս՝ կարգ մը զրական պայմաններ, մանուկները իբրև ճշմարիտ քրիստոնեաներ և ողնիւ հայեր մեծցնելու համար: Պէտք է զանոնք կրթել հայրենի նուիրական աւանդութեանց համաձայն: Պէտք է զանոնք տէր դարձնել առողջ և ընտիր ունակութեանց. քանզի մեր ունա- կութեանց ամբողջութիւնն է որ կը կազմէ մեր կենցաղը, նոյնիսկ մեր կեանքը: Եւ- նոզներու պարտականութիւնն է իրենց զա- ւակներուն ներքնէլ Աստուծոյ սուրբ եր-

կուղը, որ անոնց խղճին խորէն հնչող ուղ- զիչ ձայն մը պիտի ըլլայ շարունակ: Վար- ժեցուցէք ձեր զաւակները սիրելու մեր Մայրենի եկեղեցին, իրենց երկնաւոր Հօրը տունը: Եկեղեցւոյ խնկարոյր մթնոլորտով սնած մանուկը ապահովարար հեռու պիտի մնայ ապականած ու զարէլի միջավայրի մը ստորին ու պատրոզական հրապոյրնե- րէն:

Մանուկներու մեծագոյն դաստիարակն է մեծերու կեանքին օրինակը: Եթէ ձեր կեանքը հակառակն է ձեր տուած բարի խորհուրդներուն և ձեր քարոզած ճշմարիտ սկզբունքներուն, աւա՜ղ, անօգուտ պիտի մնան այդ վերջինները:

Ոսկի խօսքերը այն ատեն միայն իրա- պէս ոսկիի տրմէքով կ'ընդունուին, երբոր ապահովուած են ոսկի գործերու կնիքով:

Ն. Վ. Պ.

Պ Ե Տ Ր Ո Ւ Ա Ր

Ոչ ոք այնքան յիմար է կարծելու քե- Ասուած Ինք կ'օգտուի երբ ստացուածքի կամ նոյնիսկ արդարութեան (առաքինութեան) նուէր մ'ընծայենք Իրեն: Աղբիւր մը չ'օգտուի բնաւ երբ մեկն խմենք անկէ: Մեր նախնի հայրերը, արդարեւ, կենդանական զոհեր կը մատուցանէին Ասուծոյ. ասիկա Ասուծոյ ժողովուրդը Ասուածաւունջի մէջ կը կա- դայ, բայց այլեւ չի կասարեւ. վասնզի այդ զոհերը պարզապէս նշանակներն էին մեր մէջ կասարուած բաներու, որպէսզի աւելի Ասուծոյ մօտենանք մեկն, եւ մեր դրացիներն ալ մօտեցնենք: Զոհ մը, պատարագ մը, ու- ռեմն, տեսանելի խորհուրդ մըն է, կամ ան- տեսանելի զոհի մը մէկ սուրբ նշանը: Հե- տեաքար ապաշխարողը՝ Մարգարէին բեր- նով, կամ Մարգարէն ինքն իսկ, երբ կը պաղատէր Ասուծոյ որպէսզի ողորմութիւն գտնէ իր մեղքերուն համար, քաւ. «Նքե պատարագ ուզեիր՝ կը մատուցանեմք, բայց ողջակէզնե՛րն իսկ հանելի չեղան Քեզի: Աս- տուծոյ պատարագը՝ խոնարհ ճողին է. սուրբ սիրտ եւ խոնարհ ճողին Ասուած չ'արհա- մարհեր:»

ՕԳՈՍՏԻՆՈՍ

Զգալա՞նք Ասուծոյ, Գիւր Ժ. զլ. 5:

ՀՅՑ. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՀԱՐԱՋԱՏ ՀԱՍԻՏՔԸ ՅԻՍՈՒՍԻ ՄԱՐԴԵՂՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

Ամերիկահայ մտաւորականներէն Պրոֆ. Մ. Մինասեան, անհասկցողութեան մը տակ իշխալով այս տարուան սկիզբներուն սխալ վարդապետութիւն մը քարոզեց: Այդ վարդապետութեան դէմ, ամիսներ առաջ յօդուածաշարք մը ստորագրեցի Ֆրէշմոյ հրատարակուող Մշակի մէջ, և անով ջանացի տեսականորէն հաստատել թէ Յիսուսի ծրնունդը երբեք մեղանշական չի կրնար ընդունիլ Հայաստանեայց եկեղեցին:

Այս գրութեան հրատարակման առթիւ ստացայ երեք նամակներ, — մէկը ստորագրուած հեղինակուոր եկեղեցականի մը կողմէ — որոնք կը թելադրեն զիս յիշեալ նիւթի շուրջ մեր տեսականին ընկերացնել նաև պատմական գրութիւն մը, յոյս տալով որ այս վերջինը աւելի յաջող օգտակարութիւն մը պիտի ունենայ մանաւանդ այս օրերուն, ուր Հյց. եկեղեցին իր դաւանանքներով և կատարած նշանակութեամբով լաւ ճանչցնելու կորիքը կը չեղտուի ամէն կողմ:

Այդ նամակներու տուած քաղցր հրնչիւնին իբրեւ համեստ արձագանգ մը, սոյն գրութեամբս կը ջանամ Սիոնի սիւնակներու մէջ ամփոփ ներկայացնել այն զօհրը, որոնք պատմականորէն կ'ապացուցանեն Հյց. եկեղեցւոյ հարապատ հաւատքը Յիսուսի Մարդեղութեան խորհուրդի մասին:

Անմիջապէս որ պատմական եկեղեցիի մը մէկ դաւանանքին մասին խօսիլ ուզենք կը ստիպուինք անդրադառնալ նախ անոր ծագման և ձևաւորման, և ապա հետեւելով ընթացքին կը հասնինք մինչև մեր օրերը:

Բոլոր հին և ուղղափառ քրիստոնեայ եկեղեցիները իրենց նախնութացով կապուած են այն ընդհանրական ժողովներուն՝ որոնք սիեղեւսական կոչուեցան: Հյց. եկեղեցին, որպէս պետական եկեղեցի եղած է ամէնէն հինը, և ամէնէն կորովին իր ուղղափառութեան մէջ. չէ կարելի ճշդել անոր ունէ մէկ դաւանանքը պատմութեան մէջ, առանց խօսելու տիեզերական ժողովնե-

րու կազմութեան պարագաներու մասին:

Հետեւաբար, շարունակենք հաստատել, որ այն ժամանակ երբ եկեղեցիներ իրարու ետեւէն նոր կը հիմնուէին, մեծաւ մասամբ իրարմէ անկախ, առանձինն օրէնքներով կը կազմակերպուէին ու կը կառավարուէին: Կանոնական դրութիւնը հիմնական գետին մը չգտնելուն համար տեական ալ չէր գառնար: Այս պատճառաւ մինեոյն եկեղեցիի մէջ նոյնիսկ, զանազան խաչաձևութիւններու տեղի կը տրուէր. կը բաւէր որ նորընտիր պատրիարք մը նախորդին դժած սահմանադրութեան չհետեւէր, կամ աւելի հմուտ ու ճարպիկ եկեղեցականի մը ընտրութեան յոյսը բեկանէր:

Պարագան նոյնն էր Աղեքսանդրացի Արիոսին համար, որ Ակիլաոս հայրապետէն երէց ձեռնադրուելով ամէն տեղ ծանօթ դարձաւ որպէս իմաստասիրական հմտութիւն ունեցող պիւրիստոս անձ մը: Անոր իր այս կարողութիւնով ձեռք բերած համբաւին մէջ հպարտանալով ոչք ունեցաւ հայրապետական գահին և աշխատեցաւ տիրանալ անոր: Սակայն, յանկարծ, իր տեղը Աղեքսանդրի ընտրուելը տեսնելով խորապէս յուզուեցաւ և հակառակ զիրք մը ստեղծելու մտքերով տարաւեցաւ:

Այդ ժամանակները արդէն կը շարունակուէին Պօղոս Մամեստացիի յուզած խնդիրները Յիսուսի անձին վրայ. բայց անոնց ծուլումին մէջ մինչև հայրապետական աթոռին զիմադրելու զօրեղ ճակատ մը գեռ չէր կազմուեր, որովհետեւ այդ ոյժը հրապարակելու մարդը կը պակսէր: Հայրապետ ընտրուելու յոյսերէն հրաւթափող Արիոսը այդ պակաս մարդը եղաւ. և մէկէն արամադրելով իր բոլոր ճարպիկութիւններն ու կարողութիւնները սկսաւ պաշտպանել և քարոզել թէ Յիսուս Քրիստոս Ողորմ Ասուծոյ չէ, այլ գերազոյն առարած մը միայն, Ողորմ Ասուծոյ կոչումը յոյ շառական խմայսով մը տրուած է:

Արիոսի կողմը հետզհետէ զօրանալու վախէն Աղեքսանդր հայրապետ ստիպուեցաւ պաշտօնական ժողովներով զայն հալածելու աշխատիլ: Աղեքսանդրիոյ մէջ երկու գաւառական ժողովներ գումարեց, մէկը 319ին, իսկ միւսը 321ին և այս

երկու ժողովներով հերքեց Արիտս երեցի կարծիքը: Սակայն ասով խնդիրը չփակուեցաւ: Արիտս և կազմուած ժողովներու մէջ իրեն պաշտպան կեցող ուրիշ եպիսկոպոսներ՝ հնարատր չառ մը աշխատանքներ կատարեցին, մինչև որ Նիկոմիդիոյ արքեպիսկոպոս Եւսեբիոսը ուրիշ ժողովով մը Աղեքսանդրիոյ ժողովներու դատապարտութենէն արձակեց Արիտսը:

Եւսեբիոսի այս ժողովը վէճը ընդհանրացուց, և բոլոր եկեղեցիներու մէջ գրեթէ հակասակութիւնները սուր հանգամանքներու տակ սաստկացան: Կրօնական աթոռներ դէմ դէմի ելան և բոլորն ալ խաղաղութիւն մը վերստեղծելու անգոր դարձան: Եկեղեցական այս ծանր պարոպանեւրդ կրօնական զեւեռն անցան նաև աշխարհական հոգի վրայ: Մեծն Կոստանդիանոսի ուշադրութեան յանձնուեցաւ խնդրին ծանրութիւնը, որ փութաց հարցը ընդհանուր ժողովով մը լուծելու և կարգադրելու համար: Ուղղու հրովարտակներով բոլոր քրիստոնեայ աշխարհներու եպիսկոպոսները Նիկիա քաղաքը հրաւիրել:

325ին գումարուած այս ժողովին ներկայ եղան 318 պատգամաւորներ, որոնցմէ մէկն էր մեր Ս. Կուսաւորչի կրտսեր որդին Արիստակէս Հայրապետը, Հյոս. եկեղեցւոյ կողմէ: Վիճարանութեան զլխաւոր դերը վարեցին Արիտս և Աթանաս: Մէկը Աղեքսանդրիոյ նախկին աւագերէցը, իսկ միւսը նոյն եկեղեցւոյ սարկաւազը: Բայց առաջինը իր հմուտ պերճախօսութեամբ չզլմացաւ վերջինին, որ նաև հմուտ էր սուրբ գրոց, և յողթուեցաւ: Յողթուած Արիտսը իր հետեւորդներով աքսորուեցաւ Իլլիւրիա՝ բոլոր նիստերուն առանց միջամտութեան ներկայ եղող Կոստանդիանոս կայսեր հրամանով:

Հյոս. եկեղեցւոյ կողմէ որակուած «Ժանտն Արիտսի և անոր աջ թիւ կազմող ապիղծն Սարելի» ու հետեւորդներու համոզումներուն զլխաւոր առանցքը կը կեդրոնանար Յիսուսի ծննդեան շուրջ: Մարդեղութեան աստուածային խորհուրդը կ'անտեսուէր մարդկային խորհուրդին առջև: Եւ որովհետեւ իր բացատրուած բոլոր պարագաներովը մեղանշական կ'ընդունուէր Յիսուսի ծնունդը, հետեւորար Աստուած մը չէր կրնար ըլլալ:

Հակառակ որ պարագուիսները աք-

սորուեցան, և հասարակ հետեւորդներ ճանչցուողներուն համար ալ ձեռք առնուեցան ամէն կարգի խտտութիւններ. Արիտսական վարդապետութեան բարձու մակայն պարզ միջանկեալի մը ձև առաւ: Այնպէս որ կարճ ժամանակներ վերջ նոյն մտքերը նորէն արթննալ սկսան, այս անգամ քիչ մը տարբեր ձևով:

Երբ Կոստանդնուպոլսոյ մէջ գումարուած երկրորդ ընդհանրական ժողով մը դատապարտեց Մակեդոնիոս պատրիարքը, որ Սուրբ Հոգւոյ աստուածութիւնը ուրացած էր, կարծես ընթացք տուաւ: Երրորդ Տիեզերական ժողովի մը հարկաւորութեան: Որովհետեւ այս ժողովը ջրուելէն անմիջապէս յետոյ եկեղեցիներու մէջ կրկին խռովութիւնները զորացան: Արիտականութեան վարդապետութիւնը, որ բոլորովին չէր անհետեր արդէն, արթնցեր և կերպարանափոխուած փուլի մէջ ձեւուկերպուեր ու բաւական յառաջացեր էր: Արիտականներու դաւանած գերազոյն աւարածը լոկ աստուածակիր մը դարձեր էր այս անգամ:

Դատապարտուած Մակեդոնիոսի գահը բարձրացող Նեստոր, այս նոր կուսակցութեան զլուխը կ'անցնէր և Մարիամին լոկ Բրիստուսի մը ըլլալը կը յայտարարէր: Կ'ընդունէր թէ միացած չիկն թայց գոյակից էին, մտադ մըն էր որ ծնած էր Մարիամէն և Աստուած կը շնակիր ի նմա:

Առաջինէն աւելի սպառնական կը դառնար այս վերջինը, որովհետեւ իթէ Նեստոր Արիտսի չափ հմուտ ու պերճախօս չէր, եթէ անոր չափ համբաւ չունէր, բայց պատրիարքի պաշտօն ունէր. Կոստանդնուպոլսոյ պատրիարքութեան մը պէս հեղինակաւոր ու ազդեցիկ գահի մը տէրն էր:

Տիեզերական առաջին ժողովին գումարման զլուխը կանգնող Կոստանդիանոս արդէն ճամբայ տուած էր իր յաջորդներուն, իրեն հետեւելու բարի գրգուռիւնը արթուն պահելու համար. և այդպէս ալ եղաւ: Թէոդոսիոս Ա. սիրայօժար պատառաստակածութեամբ գումարել տուաւ Կոստանդնուպոլսոյ ժողովը 381ին, ուր յաղթուեցաւ Մակեդոնիոս: Միևնոյն աշխուժութեամբ Թէոդոսիոս Բ. ձեռնարկեց և գումարել տուաւ Երրորդ Ընդհանրական ժողովը 431ին Եփեսոսի մէջ:

Այս ժողովը որ տեղի ազմկալի էր քան նախորդները, տեղի տուաւ ահաւոր ատեւ նաբանութիւններու: Նեստոր եւ Կիւրեղ, մէկը Կոստանդնուպոլսոյ իսկ միւսը Աղեքսանդրիոյ զահակալ պատրիարքներ, ճակատ ճակտի եկան, ուր վերջապէս դատապարտուեցաւ աստուածութեան եւ մարդկութեան մէջ բաժանման տարրերութիւն դնող Նեստորի վարդապետութիւնը, եւ ասոր դէմ իբրեւ նշանաբան ընդունուեցաւ Կիւրեղի բացատրութիւնը, Մի քննութիւն Բանին մատմնացելոյ:

Ժողովը վերջացաւ նոյն տարւոյ յուլիս 31ին, եւ նշովուած Նեստորը գրկուելով իր պատրիարքական աթոռէն, աքսորուեցաւ Անտիօքի մօտ Սուրբ Եւպրիպիայ վանքը, եւ առկից ալ 435ին Լիբիոյ անապատը:

Նեստորի աքսորուելէն յետոյ, Կիւրեղ Աղեքսանդրացին, յաղթանակը տանող իր հզօր կարողութիւնով ոչ մի ջանք խնայեց այս վարդապետութիւնը իսպառ մարելու համար, այնպէս որ չաքսորուած Նեստորականներ, որոնք Անտիօքի Յովհաննէս պատրիարքին եւ Ասորի եպիսկոպոսներուն պաշտպանութիւնը կը վայելէին, չկրցան դիմանալ ու Արեւելք քաշուեցան, ուր 435ին Ռաբուլասի յաջորդող Իբաս եպիսկոպոսէն պաշտպանուելով կեդրոնացան Եգիպտոյ մէջ:

Մի քննութիւն Բանին մատմնացելոյ բացատրութեան տնայադիւլի պաշտպանը՝ Կիւրեղ մեռաւ 444ին: Բայց նախ քան անոր մահը, Եփեսոսի ժողովէն անմիջապէս յետոյ, Նեստորի վարդապետութեան դէմ ուրիշ նշանաւոր ախոյեան մը երեւան եկաւ: Այս մէկը Բիւզանդիոնի մօտ եղող Կուկի կղզիին ծերունի վանահայրն էր որ Եւտիքէս կը կոչուէր [Գրիգ Թրդոց, Մատենագրութիւն Նախնեաց, էջ 215]:

Եւտիքէս, Քրիստոսի մարդկութեան եւ աստուածութեան միութիւնը այնչափ զօրեղ եւ այնպէս բուռն սկսաւ պնդել որ աստուածութիւնն ու մարդկութիւնը զիրարու հետ չփոխած նկատեցաւ: Կը քարոզէր խառնուրդ մը, վկայելով մարդկութեան ընկղմումն ու գրեթէ ոչնչացումը աստուածութեան մէջ, ինչպէս «կաթիլ մը մեղր ծովուն մէջ եւ չիւղ մը բոցին մէջ»: Այս ուղղութեամբ իր ճառերուն եւ քա-

րողներուն ծաւալումէն ողեւորուած հետեզհետէ մինչեւ Քրիստոսի մարմինը երկնային ծագումի եւ բացառիկ զոյացութեան մը վերադրելու ծայրայեղութեան հասաւ:

Եւտիքէսի այս վարդապետութիւնը նախ վանքերու եւ վանականներու մէջ ընդունուելով զտաւ, եւ 447ին հրապարակ անցաւ ու սկսաւ խօսուիլ ամէն կողմ, երբ արդէն Կիւրեղ մեռած էր:

Եւտիքէսի այս վարդապետութիւնը հրապարակին վրայ զօրանալով երեւան բերաւ որ Նեստորականութիւնը տակաւին նկատելի ոյժ մ'ունէր եւ վտանգաւոր կերպով կը զօրծէր մինչեւ իսկ Կոստանդնուպոլսոյ մէջ: Որովհետեւ Պրոկղի յաջորդող Փլարիանոս անուն Կոստանդնուպոլսոյ պատրիարքն անգամ չհանդուրժեց, խնդիրը նկատի առաւ եւ 448ին տեղական ժողով մը կազմելով երկու քննութիւն բացատրութիւնը մէջտեղ դրաւ ու դատապարտեց Եւտիքէսը:

Աղեքսանդրիոյ պատրիարք Դիոսկորոս, որ Կիւրեղի յաջորդած էր, եւ անոր մի քննութիւն բացատրութեան նախանձայն ջնդ ջնրմ պաշտպանն էր, ձայն բարձրացուց Փլարիանոսի ստեղծած բացատրութեան դէմ, իբրեւ Նեստորական վարդապետութեան մը կրկնութիւնը:

Այս վերջինին ձեռնահաս կարողութիւնը Կիւրեղէն պակաս չէր, եւ անորմէ ալ պակաս ջանք չխնայելով մինչեւ Թէոդոսիոս Բ. կայսեր գրեց եւ նոր ժողով մը զումարելու արտօնութիւն ստացաւ:

Այս ժողովը տեղի ունեցաւ դարձեալ Եփեսոսի մէջ 449ին 135 եպիսկոպոսներու ներկայութեամբ, ուր Եւտիքէս՝ նախընթաց ժողովներու համաձայն դաւանութիւն մը ներկայացնելով արդարացաւ եւ Փլարիանոսի բացատրութիւնը դատապարտուեցաւ:

Աղեքսանդրիոյ աթոռը իր փայլը արդէն ցոյց տուած էր Արիոսականութեան դէմ կուռող ու յաղթող Աղեքսանդրով եւ Աթանասով: Կիւրեղ անոր ազդեցութիւնը աւելի զօրացուց իր կորովի մաքառումներով, իսկ Դիոսկորոսի յաղթանակով այդ աթոռը այլեւս դարձաւ խոշոր հեղինակութիւն մը եւ ձեռք բերաւ պատկառելի ազդեցութիւն մը բոլոր Եկեղեցիներու վրայ:

Աղեքսանդրիոյ աթոռին յաջորդութեան

այս պարագան բնական էր որ երբեք հաճելի չպիտի թուէր մանաւանդ հին ու նոր Հոռմներու հայրապետական աթոռներուն, որոնք կայսրերու կողքին միշտ իրենց առաւելութեանց ձգտումներով զբաղած էին: Բայց որ մէկը պիտի ըլլար որ համարձակէր նորէն դէմ ելլել, և ի՞նչ ձևով — հարց մըն էր որ այս երկու աթոռները իրենց առանձնութեանց մէջ շատ զբաղեցուց:

Անատոլիոս, որ յաջորդած էր Փլարիանոսի, իր աչքին առջեւ ունէր չարաշար պարտութիւնները իր նախորդներուն, որուն պատճառաւ աթոռներու մեծամասնութիւն մը Կոստանդնուպոլիսը թողեր և հակեր էր Աղեքսանդրիոյ: Նեստորէն աւելի ուժեղ չէր զգար ինքզինքը, հակառակ որ 450ին թէոդոսի յաջորդող Մարկիանոս կայսրն ալ իր կողքին կը տեսներ:

Հին Հոռմը որ աշխարհագրական դիրքով ալ Արեւելքէն շատ հեռու կ'իյնար, եղաւ որ այս զբաղեցուցիչ հարցին առջեւ կրցաւ նոր ճարպիկութիւն մը բանեցնել, անշուշտ կանխամտածուած հեռատեսութեամբ մը: Անդամ մը որ յաղթուէր Աղեքսանդրիոյ Աթոռին ազդեցութիւնը, ալ հիշտ էր Հին Հոռմի համար մրցիլ նոր Հոռմի աթոռին դէմ:

Այս նպատակով նախ Կոստանդնուպոլիսոյ Աթոռը բարձրացնելու գիտմամբ կազմակերպուեցաւ նոր կայսրութիւն մը, որոշ համաձայնութիւններ կատարուեցան և Լեւոն 450ին Հոռմի մէջ գումարեց տեղական ժողով մը, ուր ձևակերպական յաջողութեամբ մերժուեցաւ Եփեսոսի 449ի ժողովն ու Դիոսկորոսը, և իբրեւ հաւատոյ կանոն հռչակուեցաւ Փլարիանոսի ուղղուած Լեւոնի պաշտպանողական թուղթը, որ պատմութեան մէջ ծանօթ է Տումար Լեւոնի անունով:

Փլարիանոսը պաշտպանող այս թուղթը Քրիստոսի անձի մասին բաժանման գաղափարները հետեւեալ ձևով կը յայտարարէր.

1. — Կարացի մեռանել ըստ միոյ ևս ոչ կարացի մեռանել ըստ միւսոյ (12):

2. — Բանն ներգործի գոր թանին և և մարմինն կրտահ գոր մարմնոյ և (16):

3. — Թեպէտև ի sks Եփեսոս Քրիստոս մի անձ և, թայց այլ և ուսի անարգանքն, և այլ և ուսի փառքն (20):

Եւ նման կարգ մը ուրիշ բացատրութիւններ, որոնք նոյնպէս Նեստորականութեան կ'երթային, դարձեալ «երկուութեան» դուռ կը բանային: «Փրկագործ չարչարանաց ուժը, որ միայնոյ մարդկութեան կը մնար», կը կորսնցնէր իր իսկութիւնը: Անշուշտ և թեութիւն բառն ալ իմաստասիրական էր և հուրիւն նկատուելով կը գոռնար իբրեւ ակիզք գործողութեան: Գաղափար մըն էր այս, որ կը տանի ընդունելու երկու սկիզբ, Աստուծային և մարդկային, երկու Քրիստոս, անապակոն և մեղանչակոն, համաձայն Նեստորի դրութեան:

Այս ժողովին արդիւնքը Կոստանդնուպոլիս հասաւ շուտով: Անատոլիոս, պայքարը յաջողցնելու նպատակին մէջ նպատաւոր սեպեց կայսրին սիրտը իրեն կապել և զայն գործին զլուխը անցընել: Եւ որովհետեւ տեղւոյն վրայ երկու Հոռմները նոր տեսութիւններ ունէին դեռ, տարիէ մը աւելի զբաղեցան, և վերջապէս ներքին վէճը մոռցնող համաձայնութիւնը յաջողցնելով՝ դարձան բոլոր Եկեղեցիներուն ընդունիլ տալու Հոռմի ժողովին որոշումները:

Իրենց նպատակները իրականացնելու համար Մարկիանոս և Լեւոն որոշեցին մեծ ժողով մը գումարել: Գումարման հրովարտուող հրատարակուեցաւ 451ի մայիսին, ժողովելու համար Բիւթանիոյ Նիկիա քաղաքը: Բայց քաղաքական պատճառներով կայսրը մայրաքաղաքէն հեռանալ չուզելով, նոր հրովարտակով մը ժողովականները հրաւիրուեցան Բիւթանիոյ Քաղկեդոն քաղաքը, ուր առաջին նիստը տեղի ունեցաւ հոկտեմբեր 8-ին:

Ի նպաստ Կոստանդնուպոլիսոյ աթոռին բարձրացման ժողովին վրայ ազդեցութիւն բանեցնելու համար, հակառակ նախամտածուած շատ մը միջոցներու դարձադրութեան՝ եզրկատայիները յաղթական գիտադրութիւն մը ցոյց տուին, Աղեքսանդրի, Աթանասի, Կիւրեղի և Դիոսկորոսի անունները վերակոչուեցան ու անոնց կողմէ բոլոր Եկեղեցիներուն յղուած թուղթերու պատճենները իբրեւ վկայութիւններ մէջ տեղ բերուեցան: Մարկիանոս կայսրը ըստիպուեցաւ մինչև իսկ Պուղքերիա կայսրուհիին օգնութեանը կարօտիլ, բայց այդ ալ անօգուտ ըլլալով պետական ազդու միջոցներու գիմեց: Կայսերական պաշտօն-

եաներ ժողովներու վարիչներ եղան, զին-
ուորական ուժը ճնշեց և պարտաւորեց
որ ժողովը ընդունի Լեւոնի Տումարը իր
սահման հաւատոյ:

Նպատակի հասնելու համար զիտում-
նաւոր կերպով կազմուած այս ժողովը,
կրօնական ճշմարիտ հաւատքի մը ձախա-
ւերութիւնն էր, որ ըստ այնմ ալ անպատ-
շաճօրէն վերջացաւ:

Այնուհետեւ երկու Հոռմները, արեւելք
եւ արեւմուտք ինչ մըցակցութիւններու
զուռ բացին, Նաստորականներ յաղթա-
կա՞ն մնացին թէ հալածանքներու տակ
ցրուեցան. — Զեռնի հռչակաւոր Հեկոսի-
կոնը և Անաստասի 506 ին հանած նոր հը-
րովարտակը շատ բան կը խօսին, որոնց
անդրադառնալ մեր նկիւթէն դուրս կ'իյնայ
այլևս:

Եւ այս ժողովները իրենց նախնեթա-
ցով պատմելէ յետոյ դառնանք յիշելու
Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ մէկ պատգա-
մաւորը, յանձին Արիստակէսի, որ ներ-
կայ եղաւ Նիկիոյ ժողովին: Անոր յաջոր-
դող միւս ժողովներու մէջ Հայաստանեայց
Եկեղեցւոյ պատգամաւորի յիշատակութիւն
չեղաւ, որովհետեւ քաղաքական մտահո-
գիչ խնդիրներ թոյլ չտուին հայերուն՝ ե-
ղած հրաւերներուն պատասխանել: Բայց
մենք կը տեսնենք որ թէ՛ Կոստանդնու-
պոլսոյ և թէ՛ Եփեսոսի ժողովներուն կա-
յացուցած որոշումները Մակեդոնիոսի եւ
Նեստորի ղէմ՝ ընդունուեցաւ Հայ Եկեղե-
ցւոյ կողմէ՝ Վաղարշապատի Ա. և Արտա-
շատի Բ. ժողովներով:

Իսկ դառնալով Քաղկեդոնական ժո-
ղովներու և խնդիրներու, ո՛չ միայն հա-
յերու մասնակցութիւնը չենք տեսներ,
այլև կը ճշգրենք որ քաղաքական ծանր կա-
ցութիւն մը թոյլ չէ տուեր անոնց որ զբա-
ղին կրօնական մարզի մէջ զաւանական
խնդիրներով և կրօնական ժողովներ զու-
մարեն մինչև 506:

Ուրեմն, մինչև այդ թուականը ինչ որ
կը խօսուէր հայ եկեղեցականներու մէջ
Քաղկեդոնական խնդիրներու մասին, պաշ-
տօնական ժողովի մը արդիւնքը չըմալով
մէկտեղ, կը տեսնենք որ բոլոր ազգեցիկ
ու հեղինակաւոր ղէմքերը՝ երկու բնու-
թիւն՝ աստուածային և մարդկային, մե-

զանչական և անապական ընդունողներու
զէ՛մ արտայայտուած են միշտ:

Յիշենք երկու երեք հատը միայն: Դիրք
Թորոնցի մէջ (կջ 22), Երանելի Մեծին Քեր-
րողանօրն Մովսէս Խորենացի Եպիսկոպոսին
վերադարձուած ճառ մը կայ, որուն մէջ
անողոքաբար կը հերքուի երկու բնութիւնը:
Եւ այս վերադարձմը շատ զիւրաւ ճիշդ կրնայ
նկատուիլ այն անձին համար, որուն յօ-
րինած Ծննդեան շարականին մէջ կը կար-
գանք.

Անքանիկն երկնի և երրի, ի խաճա-
ռոյս պահեցաւ,

Ոչ մեկնելով ի Հօրհ ի սուրբ այրին քաղ-
մեցաւ:

Ուրիշ գրուածք մը կայ նոյնպէս.

Երաներոյն Յովնանու Հայոց եպիսկո-
պոսի, ապացոյց յերկուց Բնութեանց ասեղ
զփրկիչն եւ կամ Մի Բնութիւն որ կը հա-
մարուի թէ վերջին Գաբրիէան կամ Օձնե-
ցի կոչուող Յովնանէաներէն միւսնոյն գոր-
ծըն է, և որ բուն կերպով կը բողոքէ երկու
բնութիւն ընդունող Նաստորականներու
դէմ:

Թո՛մա Վարդապետ Արծրունի, իր գրքին
(էջ 90) մէջ կը պատմէ ևս թէ՛ Վասակ,
Տաճատ և Գոտիւր Արծրունի նախարարներ,
Մարկիանոսի ատեն Բիւզանդիոնի մէջ
հրաւիրուեցան Քաղկեդոնի ժողովը ընդու-
նիլ, բայց անոնք մերժեցին, պատասխա-
նելով թէ նախ հարկաւոր է իրենց վար-
դապետներուն կարծիքը առնել: Եւ երբ
պնդումներ եղան, անշուշտ կայսերական
պաշտօնէութեանց կողմէ, ըստ այնմ գրե-
ցին Սահակ-Մեսրոպեան աշակերտներէն՝
Մամիկոնեանց Եպիսկոպոս Աբրահամին, և
հետեւեալ պատասխանը ստացան. Մի՛ տայ
սեղի շեղ հրամանի քաղաւորին:

(Մնացեալը յաջորդ բիւլով)

Լիոն

Կ. ԽՐԱՅԵԱՆ

Վ Ե Ր Պ Ա Կ

Նախորդ թիւի 8րդ էջ երկրորդ սխալ
դէպի վար 5—6 տողերուն վրայ դասին
մէջ կոտորոյ բառերը սրբագրել տալին մէջ
կարգալ:

ԳՐԱԿԱՆ

(ԱՆՏԻՊ ՊԱՏԱՌԻԿ ՄԸ ԽՐԻՍՏԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿԷ)

Արծուին վասպուրական
Մինչ ծուարած էր վարագայ բոյն,
Հոգին խռոված էր յոյժ,
Հոգած էր սխուր.

Ասաց երբամ ես
Կարկուտ Խաչի դար,
Նստիմ նայիմ բարձրէն աշխարհ
Այն չնաշխարհիկ տեսարան.

Վանայ ծովակ,
Ոսանայ պալատ,
Առօստայ ամպոտ սար,
Գրգուռի կտրակ գլուխ,
Հրաբուխ Նեմրութ եւ Սիփան
Աղբամար Գազկայ գահ,
Առէր կողին նզնող Գրիգորի,
Կտուց եւ Լիմ անապատ,
Արժամեաւ նոյն մրգասան,
Վանայ փաղափ, ամբողջ այգեսան.

Վա՛հ, արտիկա բացուեցաւ,
Զուարթացաւ իմ բռնած հոգիս,
Ո՛վ Հայրենիք աննըման,
Ի՞նչպէս բողո մարդ զՔեզ
Մտնէ գերեզման:

Աչիքն առջեւ բացուեցաւ
Մի այլ տեսարան.
Վերջնաց ժամն էր,
Մօտ էր իրիկուան.
Արեւ երկնուց կամարէն
Իջեր էր վեր Վանայ ծովուն
Շառաւիղներ վերէն ձգելով
Կողջունէր հորիզոնին մօտ
Զրեղէն սրնսրղներու վերայ
Կապեր էր լուսեղէն սրներ:

Ծովն ու արեւ լոյսն ու ջրեր
Զիրար համբուրելով
Ելեւէջ խաղային:

Ելաւ, աւա՛ղ, մի ամպ մթազոյն
Բռնեց մրնցուց երեսն արեւուն.

Ա՛հ, ո՞ւր ես, հովիկ, վարէ՛ սար այդ ամպ,
Տեսնեմ վերջին անգամ

Իւր դէմքն պայծառ.

Ես ծովուն արեւուն սիրահար եմ, սիրահար,
Տեսնեմ պահ մի այդ չփնաղ տեսարան:

Այլ թո՛ղ, մի՛ սանիր, զիտեմ հետ արեւուն
 Տի մտնի անցնի իմ կենաց լոյս արեւ,
 Ո՛հ, այնուհետեւ էլ չէ ինձ համար
 Ո՛չ լոյս, ո՛չ արեւ եւ ոչ էլ աշխարհ.
 Ձեռ մեռնիր, արեւ, պահ մի կը նընջես.
 Կը զարթնուս այգուն, կ'ելնես անապատէն,
 Դարձեալ լոյս կը բերես մեր մութ աշխարհին:

Ես կը ննջեմ անլոյս գերեզմանին մէջ.
 Էլ չեմ ելներ, ո՛հ, չգիտեմ մինչեւ ե՛րբ.
 Կ'ասես թէ մինչեւ ժամհար Դաբրիէլ
 Չարնէ իւր կոչնակ՝ հնչէ փողն՝
 Մեռելոց աշխարհ զարթնու նոր հրաւժով.
 Դու յայնժամ տի ելնես
 գերեզմանէն ողջ,
 Դեռ նընջեմ ուրեմն
 մինչեւ գայ այն օրն:

ՏԱՂ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԿԱՐԱՊԵՏԻ ԳԵՂԵՑԻԿ

(Տաղարանի մ'արտագրում)

Յովնաննէս կոյս մարգարէ, Երկրպագող յարգանդէ, որ գովեցար ի Տեառնէ,
 Բայց թեղ նըման ով ով չէ.
 Աղամ ձեռին ստեղծուած է, արդարն Աբէլ զենեալ է, ննովք յերկինքս հեմէ,
 Բայց թեղ նըման ով ով չէ.
 Աբրահամ ի սէր Փրկչին է, Սահակ ծառայ նորին է, վերնոյն կըռվող Յակոբ է,
 Բայց թեղ նըման ով ով չէ.
 Մովսէս նախնի մարգարէ, Յեսու զարեւրն կանչէ, Միքիսեդէկ ածեալ է,
 Բայց թեղ նըման ով ով չէ.
 Բամից դատող Բաբակ է, Եփրայիմ անուանի է, ցոյց յԱսուծոյ Սամուէլ է,
 Բայց թեղ նըման ով ով չէ.
 Նաբան արդար մարգարէ, Դաւիթ աստուածահայր է, Սողոմոն զսանարն շինէ,
 Բայց թեղ նըման ով ով չէ.
 Եսայիաս սղոցեալ է, Եղիա վեր յերկինքս է, Եղիսէոս կըրկինն է,
 Բայց թեղ նըման ով ով չէ.
 Եզեկիայ բարի է, Յովսիա բարեպաշտ է, Չաւաբաբէլ արհնեալ է,
 Բայց թեղ նըման ով ով չէ.
 Եզեկիէլ փակող է, Չաբաբիաս աւետէ, Երեմիաս կոյս նա է,
 Բայց թեղ նըման ով ով չէ.
 Ամովս է սուրբ մարգարէ, Սափորիա - Անգէլէ, Բարոզ բանին Աբդի է,
 Բայց թեղ նըման ով ով չէ.
 Ըզնունան կէտքն կլանէ, դարձեալ կենդանի թանէ, նա ի Նինուէ Բարոզէ,
 Բայց թեղ նըման ով ով չէ.
 Մաղափիաս հրեշտակ է, Միքիա պատմաբան է, Ամբակում մեծ եւ Յովսէ,
 Բայց թեղ նըման ով ով չէ.
 Անանիանն յանուանէ, Ըզնունն ի ցաղ փոխարկէ, որք յառագաստի է,
 Բայց թեղ նըման ով ով չէ.
 Չաբաբիա հայր քո է, եւ Բանանայ ընտեալ է, Եղիսաբէթ մայր քո է,
 Բայց թեղ նըման ով ով չէ:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՅՈՒԼԻԱՆՈՍ ՈՒՐԱՑՈՂ

ԵՐՈՒՍԱԿԼԵՄԻ ՏԱՀԱՐԻՆ ՎԵՐԱՇԻՆՈՒԹԻՆԸ (363)

Ա. ՏԱՀԱՐԸ

Իր կալանաւորութիւնն երկու օր առաջ երբ Յիսուս դուրս կ'ելլէր Տաճարէն, կը գրէ Մարկոս (ԺԳ. 1), աշակերտներէն մէկը ըսաւ իրեն. «Վա՛րդապետ, տես ո՞րպիսի են քարինքս և ո՞րպիսի շինուածքս: Պատասխանեց Յիսուս. «Տեսանե՞ս զայս ամենայն շինուածս. ամէն ասեմ մեզ՝ եթէ ո՛չ թողցի այդք քար ի քարի վերայ որ ոչ քակտեցին»:

Տիտոս, 70 թուականին, երբ պաշարած էր Երուսաղէմը, հիանալով Տաճարի հռչակապէս կառուցուածքին վրայ, որ աշխարհի հրաշալիքն էրէն մէկը կը համարուէր, ուղեց անապատ դահլիքայն իրրեւ գեղեցիկ կոթող մը իր յաղթանակին: Բայց, հակառակ իր հրամանին, զինուոր մը, անգիտակից գործիքը նախախնամութեան, խանձող մը նետեց Սրբութիւն Սրբոցի կից գրահներէն մէկուն մէջ: Հրդեհը հալեցուց Տաճարին ռակի դարձերը, մոխրի վերածեց անոր նուիրական սպաններն ու փայտէ միջնորմները, և, հակառակ զայն մարելու համար թափուած թուռն ճիգերուն, ծաւալեցաւ միւս սենեակներն ու օրնապարզ սրահները ու լափեց ամէն բան: Տաճարին զոհեցիկ վէմերը (Ղուկ. ԻԱ. 3) եւ մեծամեծ շինուածները (Մարկ. ԺԳ. 5), որոնք այնքան հիացուցած էին գալիլիացի պարզափայտ մկնդրները, Երեմիայի ատենին նման չքարակոյտերու և շնազայլերու որջերու վերածուեցան, ու եղան տխուր աւերակներ՝ աւելի քան վեց ասպարէզ ընդարձակ գետնի մը վրայ տարածուած (*): Չբանաւորներու անօրէնութեան պատճառաւ, որոնք արդարեւորապէս արիւնք թափեցին: Տէրը մերժեց իր սեղանը ու զոհեցաւ իր սրբարանէն (Ողբ Բ. 7, Գ. 13):

Այս շարաշուք վախճանէն յետոյ Երուսաղէմ քաղաքը ևս հիմնայատակ կործանուեցաւ և իր անունն անգամ կորսնցուց: Շուրջ 135 թուականին հռոմէական զաւաթ մը հաստատուեցաւ հոն, և իր հիմնադրին՝ Էլիւս Ազրիանուսի անունով նոր քաղաքը կոչուեցաւ Էլիւս իսկ Տաճարէն մնացած հետքերը եղծուեցան ու բռնաջնջուեցան բոլորովին, ու իր պատերուն մընացորդները և անապին քարակոյտերը, որոնք 65 տարիէ ի վեր վիաններն էին հին շինութեանց

չքեղութեան, նոր զաւաթին համար չափաւոր տաճարներու, թատրոններու և կրկններու շինութեան ծառայեցին, եւ հիշող Սրբութիւն Սրբոցի տեղին վրայ բարձրացաւ Ազրիանոս կայսեր հսկայ մէկ արձանը (*):

Այս վիճակը աւելի վատթարացաւ չորրորդ դարուն: Հաւատացեալները՝ Քրիստոսի մարգարէութեան համաձայն՝ նշովուած կը համարէին նոյնիսկ Տաճարին տեղը, ու իսկապէս անոր շինութիւնները հետզհետէ աւերակներու երեւոյթ մը կ'առնէին եւ քաղաքն ալ կը նսեմանար վերջապէս: Այսու հանգիստ Հերովդէսի շինութեանց վերջին մնացորդները տակաւին իրրեւ քարահանք կը ծառայէին այն միջոցին՝ երբ Յուլիանոս Ուրացող մեծնարկեց նորէն կեանք տալ մարգարէներու հնօրեայ Սրբին այս գիւղիկին:

Սկսնալով գետնին երեսը կային տակաւին, կ'ըսէ Կուրէ, կրացած պատերու հսկայ մնացորդներ, վրատակներ և մեծազանգուած քարերու շարքեր, ու սարահարթին մէջտեղը կը տեսնուէին ներքին շինութեանց քանի մը բեկորներ և աշտարակի բարձրութեամբ և մեծազանգուած քարերով շինուած պատի մը մէկ անկիւնը: Յերոնիմոս, որ Յուլիանոսի մահէն քանի մը տարի յետոյ տեսած էր Սրբութիւն Սրբոցի տեղին վրայ կանգնուած Ազրիանոսի կայսերական արձանը, կը հարցնէր՝ թէ ատիկա չէ՞ր արդեօք շուրջուրդին աւերածոյնը զոր նախատեսած էր Յիսուս (Մատթ. ԻԳ. 15):

Բ. ԿՐՕՆԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿԸ

Յոյներէ և Հռոմայեցիներէ բնակուած Էլիւս նոր քաղաքին մէջ, որ հեթանոսական էր բոլորովին, մահուան սպառնալիքով արգիլուած էր հրեաներու մուտքը: Ազրիանոս կ'ուզէր արմատախիլ ընել այդ ցեղը, որ կը պարտուէր շառուակ բայց չէր զսպուէր բնաւ: Հրէութիւնը սակայն չէր բնաջնջուած խառն: Երուսաղէմէն արտաքուստ հրեաներ իրենց զոյրներուն հետ կեդրոնացած էին Գալիլիայի մէջ, ինչպէս նաև Յամիլա, Կափառնաուս, Նազարէթ, Սեփորիս ու մանաւանդ Տիբերիա քաղաքները, և հիմնած էին գրեթէ կիսանկախ փոքրիկ պետութիւն մը, և որոշ չափով ազատութիւն և կարգ մը առանձնաշնորհութիւններ կը վայելէին: Պետութեան գլուխը, որ նոմարքէս կը կոչուէր, ունէր գրեթէ բացարձակ իշխանութիւն մը՝ ճանչցուած աշխարհի վրայ ցրուած բոլոր հրեաներէն: Սինականները տարեկան հարկ մը կը վճարէին անոր, և կայսրը նոյն իսկ, որ կ'ակնածէր անոր ազդեցու-

(*) Այս և հաւրավայրէն տաճարները, զոր կուսայ Յովսէփոս, ու կը համապատասխանէ 1100 քառ. մէտրի: Գեանի տրամագիծը տաճարներէն 1544 քառ. մէտր: Հնախօսները տակաւին չեն համաձայնած անոր ծաւալին, ձեւին, քանակին եւ ուրիշ մանրամասնութեան մասին:

(*) Կ'ենթադրուի թէ իր յաջորդին՝ Անտոնինոսի մէկ արձանն ալ դրուած ըլլալ հոն: Այս ենթադրութիւնը իմնուած է վկայութեան վրայ Պետրոսի Ուխտաւորին, որ 333-ին եկաւ Կոստանդուպոլիս արձաններ տեսնելու և Տաճարի շինութեան մէջ: Այսօր իսկ Հարթի մզկիթին ճիւղիկային պատին վրայ աղուցուած կ'ենի Ազրիանոս Անտոնինոս Պիոս Օգոստոսի ձմնուած ուղեքնի մը արձանագրութեան բնագիրը:

թեմէն, վեցամեամբ տնտեսական անոր և կը թողարկէր որ մահապատիւներ արձակելու իրաւունք ունենար անոր գատարանը, պայմանաւ որ մեծ ապօրոյ չհանէին իր գատարը:

Իսկ քրիստոնէութիւնը այդ շրջանին տակաւ կը գրաւէր հողիները ինչ՝ Պաղեստինի և ինչ՝ կայսրութեան միւս մասերուն մէջ, և հակառակ եկեղեցիին ղէմ յարուցուած բռնուն հալածանքներուն՝ աչքի զարնող ընդհատներ չկային էլիսայի եպիսկոպոսներու յաջորդութեան մէջ:

312-ին երբ պաշտօնական կրօնք եղաւ քրիստոնէութիւնը՝ էլիսայի (որ վերտաքացած էր երուսաղէմ անունը) գաղութը ստուար մեծամասնութեամբ հաւատացեալներէ կը բաղկանար արդէն:

Քրիստոնէութեան տարածման շարժումը աւելի շեշտուեցաւ կոստանդիանոսի ու իր որդւոյն կոստանդի օրերուն, երբ պետութեան մէջ ընդունուեցան քրիստոնէական սկզբունքներու վերայ ձեռնած օրէնքներ, արգիլուեցաւ նոր կրօնքերու շինութիւնը, գրաւուեցան կարգ մը հեթանոսական տաճարներ ու ընդունեցան զոհերու ծաղախելութիւնները: Վանական կեանքը, որ ծագում առաւ Պաղեստինի մէջ Սուրբ Խորիզոնի և Սուրբ Իլարիոնի ձեռամբ, կը ծաղկէր արագօրէն: Բեթղեմէմի և Երուսաղէմի մէջ և Զիւթենեայ Լիւրան վրայ կը բաղմանային վանքերը, և ուխտաւորական հոսանքը կ'աճէր հետզհետէ զէպի Ս. Տեղերը:

Հրեաները, սակայն, զինաթափ չէին եղած: Գալիլիան, որ աւատական վիճակն էր իրենց, քաղաքականապէս փակ կը մնար քրիստոնեաներուն ղէմ: Կոստանդիանոսի՝ ապա կոստանդի ուժեր միայն կրցաւ խորտակել այդ պատնէշը: Որովհետեւ հրեաները ատելութեամբ լեցուած էին միշտ զէպի քրիստոնեաները՝ հարկ եղաւ պաշտպանել վերջիններու խղճի ազատութիւնը: Եւ ինչպէս շատ անգամներ աստատութիւններ յարուցած էին անոնք թոթափելու համար հրեա մէական լուծը, հարկ եղաւ նոյնպէս խիստ հրահրութեան տակ առնել զանոնք և հպատակեցընել հասարակաց օրէնքներուն և նորոգել անոնց երուսաղէմ մուտքի արգիլքը, որ երբորդ դարուն տակաւ սկսած էր խափանուիլ: Թոյլատրուեցաւ միայն որ, ըստ սովորութեան, Տաճարի կործանման տարեգարծին զրամ վճարելով մտնեն Տաճարի մեծ սարահարթը, լան իրենց Սրբաօլայրին աւերակներուն վրայ ու ձեթով օծեն այն նուիրական ժայռը, որուն վրայ Ձոհագործութեան Սիդանը կը բարձրանար երբեմն (*):

Գոյութիւն ունէր տակաւին այս սովորութիւնը՝ երբ Յուլիանոս բարձրացաւ կայսրութեան գահը: Յերոնիմոս քանի մը տարի յետոյ՝ իբրեւ ականատես՝ այսպէս կը նկարագրէ այդ տեսարանը. «Տխրաղէմ ու թշուառ բաղնիքներն են, որ սակայն հեռու էր գոյթ շարժիլէ, կը հաւաքուէր ու Տաճարի տեղին կը մօտե-

նար: Խուճերն մէջ կային զառամած կիներ եւ ցնցոտիներով ծածկուած ծերունիներ: Կուլային ամէնքը ու իրենց այտերն ի վար թափած արցունքով կը թրջէին իրենց կապտադոյն ձեռքերը: Ապա կը մօտենար զինուոր մը և դրամ կը պահանջէր անոնցմէ, որպէսզի կարենային քիչ մը աւելի լալու իրաւունք ունենալը:

Այդ դարուն Պաղեստինի բաղման զաւառները կը յամառէին յարատեւել չատուածներու պաշտամունքին մէջ: Գաղա, 360-ին, ունէր տակաւին ութ տաճարներ. Ասկաղոն, Յոպպէ (Նաֆա) եւ շրջակաները ծածկուած էին ի պատիւ չատուածներու կառուցուած յունական շքեղ մեհաններով: Փիլիպպեան կեսարիոյ կամ Պանէասի մէջ ժողովուրդը զեռ կը զիմէր Պան չատուածին նուիրուած քարայրին: Սերաստիա, Պէյսան կամ Սկիւթոպոլիս գործօն կեդրոններ էին հեթանոս բրորականտի, Հասարակաց կրթութիւնը՝ մեծագոյն մասամբ՝ կռապաշտ դաստիարակներու ձեռք կը գտնուէր, ինչ որ զբոխաւոր ուժ մըն էր հեթանոսութեան համար:

Գ. ՅՈՒՐԱՆՈՍ ՈՒՐԱՅՈՂ

Յուլիանոս՝ կոստանդ կայսեր զարմիկը՝ 337-ին որբ մնաց վեց տարեկան հասակին մէջ: Իր հօրեկործը՝ կոստանդիանոսի մահէն անմիջապէս յետոյ իր հայրը և մօտիկ ազգականներէն վեց հօգի սպաննուեցան կոստանդի աչքերուն առջեւ, որ բոլորովին անփոյթ գտնուեցաւ պաշտպանելու զանոնք: Այս պարագան կասկածներ հրաւիրեց իր վրայ իբրեւ կամակից օճիրին, և Յերոնիմոս, Ամմիանոս Մարկելոս ու Աթանաս կարի խառնադատ են այս անարին իր նկատմամբ: Ապա նոր կայսեր կողմէ Յուլիանոս զրկուեցաւ Մարկելոսի (կապաղովկոյ մէջ) կայսերական կալուածը և յանձնուեցաւ կոստանդի վտանգութեանը վայելող քանի մը արիստականներու: Այնտեղ իր եղբայրագիրին՝ Գալլուսի հետ մեկուսացեալ կեանք մը վարեց՝ դառնութեան բռնու զգացումներ կուտակելով սրտին մէջ:

Իրեն ուսուցիչ կարգուեցաւ Մարդոնիոս, կատարեալ հելլենասէր մը ու հեթանոս մը հաւանաբար, որ մեծ ճարտարութեամբ յաջողեցաւ դրոշմել իր աշակերտին մէջ անկեղծ յարում մը զէպի Հոմերոսը, շեղիողորմ եւ հին հեթանոս դասականները և սնուցանել անոր միտքը նոր պղատոնական փիլիսոփայութեամբ: Յուլիանոս սարսափեցաւ նաեւ Ս. Գիրքի ընթերցանութեան, բայց միթէ պիտի կրնային քրիստոնէական ճշմարիտ կրթութիւն մը տալ այդ հերետիկոս կրօնականները, պայատական այդ հոգեւորականները, վիճամոլ ու նեղամիտ, որոնց յանձնուած էր անոր կրօնական դաստիարակութիւնը: Իրաւունքութեան արտաքին կեղեւը միայն մատչելի եղաւ Յուլիանոսի, և աւետարանական ճշմարտութիւններն, գեղեցկութիւնն ու սէրը թաւան մնացին իրմէ՝ արիստականներու հանդէս բերած սնամէջ խօսքերու և նուազ շինիլ կեանքի մը ծածկոյթին ներքեւ իր սուր աչքերը

(*) Այս կարկառուն մայրն այժմ կը գտնուի Օմարի մզկիթի գմբէթին սակ:

սկսած էին արդէն թափանցել անոնց փառամոլ տենչանքներուն Անիկա ընթերցողի աստիճան ընդունեցաւ, բայց իր բարեպաշտութիւնը, եթէ այն ատեն անկեղծ իսկ ըլլար, ամէն պարագայի մէջ ցամաք մնաց և մակերեսային Ան պատանեկութենէ ու մանկութենէ սկսեալ գրական ու փիլիսոփայական դաստիարակութեամբ դէպի հեթանոսական կրօնը տարուած՝ երես զարժուց քրիստոնէութենէ, որուն զէմ կը կուտակէր այն միևնոյն դառնութիւնը, զոր ունէր իր ընտանիքը սրամահ ընողներուն հանդէպ։ Դէպի հեթանոսութիւն առաջին քայլը առաւ Նիկիմիդիոյ մէջ՝ հաղորդակցութիւն հաստատելով հեթանոսներու և մասնաւորապէս Լիբանիոսի հետ, ու այդ ճամբէն սկսաւ առաջանալ շնորհիւ Մակարիոսի, որ ծածուկէն զիցահմայութեան և թաքուն գիտութիւններու վարժեցուց զինքը։ Քսան տարեկան էր Յուլիանոս երբ սկսաւ երազատեսներու և մոգերու ընկերութիւն մը կազմել իր շուրջ։ Կոստանդ Աթէնք զրկեց զայն հոն ինքզինքը իբրև աքսորեալ ներկայացնելով՝ սկսաւ յաճախել Եղիսեան քրմապետին քով, մասնակցեցաւ Միհրջատուածի պաշտամունքին, և շինչելու համար կարծես վրայէն մկրտութեան կնիքը՝ ցլադոհի արիւնոտ մկրտութեան ենթակուեցաւ(*)։ Յուլիանոս վերջնականապէս կապաշտ եղած էր այլևս. սակայն խնամքով կը պահէր տակաւին իր հաւատարացութիւնը։ Սուրբ Գրիգոր Նազիանզացի, որ իրեն հետ

միասին կ'աւանդէր Աթէնքի համալսարաններուն մէջ, թափանցած էր անոր նենգամտութեան. յիշ ստակալի հիւաղ մը կը սնուցանէ հոս հոռմէական կայսրութիւնը, կը գրէր ան, և սակայն կը խնդրէր Աստուծոյ որ չիբահանանար իր այս գուշակութիւնը։ Յուլիանոս 355-ին աթոռակից ընտրուեցաւ Կոստանդէն ու յետոյ կայսր հռչակուեցաւ իր զինուորներէն։ Այս երբ կը պատրաստուէր պայքարիլ իր մրցորդին՝ Կոստանդի զէմ, մեռաւ վերջինս, ու ինք կայսրութեան միահեծան տէրը դարձաւ 361-ին։

Ուրացողը այնուհետև ամենայն համարձակութեամբ վար առաւ զիմակը։ Ան կը յուսար կապաշտութիւնը վերստին պաշտօնական կը բռնէր ընել կայսրութեան մէջ՝ վերահաստատելով յունահռոմէական շատուածներու պանթէոնին նուիրուած արիւնոտ զոհերը և ուժով ցննելով հեթանոսական կրօնքին պաշտօնէութիւնը՝ քրիստոնէական Եկեղեցիի նուիրապետութեան հարգուարքին համաձայն։ Միևնոյն ժամանակ՝ ճարտար օրէնսդրութեամբ մը, մանաւանդ դաստիարակութեան մէջ մոցուցած փոփոխութիւններուն շնորհիւ, կը յուսար առանց բռնութեան, բայց հաստատ քայլերով, ոչնչացնել Գալիլեացիին աղանդը, զոր յայտնի համարձակ կ'ատէր Նիմա։ Այսպէս մէկ հաւուածով կը կարծէր յաղեցնել իր ներքը կուտակուած խոր զոր ունէր թէ՛ հանգուցեալ քրիստոնեայ կայսեր և թէ անոր հին խորհրդականներուն զէմ, զորս պատասխանատու կը համարէր իր ընտանիքին ընաջնջումին ու իր տառնամայ աքսորին, որուն դատապարտուած էր իր մանկութեան ատեն։

(*) Ալլարդ, Յուլիանոս Ուրացող, Հատր Ա. երես 332։

(Մնացեալը գալ քիւով)

Հայացուց՝ Մ. Ե. Ն.

Տ Ա Ղ

ՌՃՀԳ (1724) ԹՎԻՆ ՍԲ. ԵՐՈՒՍԱԿԷՄԱՅ

ՌԻՏՏԱԻՈՐՔԻՆ Ի ՄԷՋ ԾՈՎԻՆ

ԸՆԿՂՄԵԱՆ, ՆՈՒԻՆ

Հայկական բանասիրական և պատմական մամուլը ողջունեց Գեր. Տ. Մկրտիչ Եպս. Աղաւնունիի «Միաբանք և Այցելութեան Հայ Երուսաղէմի» բազմաշխատ երկը, հոն յատուկ կերպով Երուսաղէմ այցելող բոլոր հին կամ նոր ազգայնոց մասին խօսուած է պէտք եղած մանրամասնութեամբ։ Հ. Ն. Ակինեան(*), և զուգէ ուրիշներ, պատ-

մական սխալներու և մոռցուած այցելութեան մասին արտայայտուեցան. իսկ ես պարտք կը սեպեմ յիշեցնել որ եղած են այնպիսի այցելութեան որոնք Երուսաղէմ տեսնելու տենչը ունեցած են, և առ այդ ճամբայ ելած, սակայն հոն չհասած՝ ջրամոյն կորսուած են որոնց յիշատակն ալ պէտք է մոռնալ։ Առ այդ պարտք սեպելով, կը հրատարակեմ վերի խորագրով Տաղս իմ ձեռագրաց հաւաքածոյէն հին Տաղարանէ մը, ուր սրտառու կերպով կը նկարագրուի աղէտը։

Տաղ ՌՃՀԳ (1724) քվին սբ. Երուսաղէմայ Ուխտաւորին ի մէջ ծովին ընկղմեալ նաւին։

«Ի մէջ նաւի զմենայ անձին,

Դամասկացոյ ռամատանին։

Մտեալ ի նաւ Հայոց ազգին,

Եւ միաբան Յոյնք ընդ նոսին։

(*) Գրախօսական Հ. Ն. Ակինեանի. Հանդէս Ամսօրեայ 1930 թիւ 5-6։

Պատահեցաւ նոցա այս բան,
Աղէտալի և կսկծական:
Ի խորս ծովու անդնդական,
Ողորմագին և լալական:
Բամեալ ուխտաւորաց սեռին,
Սիրով սրտիւք իսկ ճէմէին:
Ի սուրբ յերկրը Պաղեստին
Առ տեսանել զցանկալին:
Որակ որակ խոցոտեցան,
Սիրաք ամենեցուն միաբան:
Յորժամ տեսին զծովու տողլան,
Ահա՛րեկեալ սասանեցան:
Քաւարեցեալ մութն հանդիպաւ,
Հնչել հողմոյն որ ի հարաֆ:
Սիւնն ի նաւին ո՛յժգլին բեկաւ,
Եւ առագաստն պատառեցաւ:
Ուխտաւորաց չորս հարիւրին,
Սրտակոտոր եղեն անձին:
Լաց աղաղակ եղուկ բարձին,
Առ Բարձրելոյ հօր էակցին:
Բաղահաւատ քամին հնչեաց,
Զտիւ և զգիշեր ո՛չ դադարեաց:
Կուսից հարսից ու ամէն կանանց,
Լացն արտասուքն ծորեալ յաչաց:
Ուրբաթ աւուր մէջ գիշերին,
Ի դէմ լուսոյ առաւօտին:
Մառախուղ մէզն պատեաց նաւին,
Այլ ճար ո՛չ գոյր զերծիլ անձին:
Նաւն ի հիմանց տապալեցաւ,
Եւ ջրասոյգ ընկղմեցաւ:
Հինկ վեց հարիւր հօգիք մեռան,
Գրիստոնէիւք ու այլ ողբաւ,
Եղեւ այս մեր թուականին,
Զինչ է ձայնել նահանջ ամին:
Նոյեմբերի ամսոյ քսանին,
Ղա՛րա Պուռուն մերձ Ալային:»

Երուսաղէմ ուխտի եկող և ջրամոյն եւ-
զող նաւի մը և իր ճամբորդներուն համար
յիշատակութիւն կայ: «ՌժձԴ (= 1725)
թուին, Պուսէն եկող և ծովամոյն եկող հայ
ուխտաւորաց յիշատակին, նոյն պատրիար-
քին կողմէն (Գրիգոր Շղթայակիր է) կան
գտնուած է հետեւեալ յիշատակարանը, զոր
կը գնենք հոս: —

«Ի թուականութեան ՌժձԴ (= 1725) ամին
ի Բիւզանդիոյ ելեալ Տէրութեական ուխտա-
ւորաց ամէն ի մէջ ծովուն ընկղմեցաւ վա-
սըն ծովացեալ մեղաց մերոց, և ամենայն

ուխտաւորքն հայոց որք ի մէջ նաւի էին
կարգաւորքն և աշխարհականք արք և
կանայք ջրահեղձ եղեալ մեռան և եղև
սուգ մեծ մեզ վասն որոյ ևս տառապեալս
Գրիգոր բարունապետս յուսոյն առ Աս-
տուած կանգնեցի զսուրբ խաչս վասն
փրկութեան հոգւոց նոցա ընթերցողքդ՝
Աստուած ողորմի ասացէք:»

«Սոյն յիշատակարանը այժմ կը գրե-
նուի Ս. Յակոբի թանգարանին մէջ, գիրն
երկաթալիր է, և քարը մէջտեղէն կոտ-
րած:» (*)

Անտարակոյս այս յիշատակարանը տըր-
ուած է վերի տաղին նկարագրած աղէտին
առթիւ: Ժամանակի և դէպքին զգայացունց
նմանութիւնը այդ նոյնացումը կը պար-
տադրեն: Իրապէս մեծ եղած է աղէտին
նշանակութիւնը որ գրով թէ քարով յի-
շատակուած է: Տաղին հեղինակը թէ և չի
նշանակուիր սակայն կարեւոր մանրամաս-
նութիւններ կան հոն. կորուստի, քա-
նակին, տեղւոյն և այլնի մասին: Կը տես-
նենք որ 5-600 ջրամոյններուն բոլորն ալ
հայեր չէին այլ և «այլ ազգաւ»: աղէտը
պատահած է Ալայի մօտ Ղարա Պուռուն
կողմուած տեղը 1724 նոյեմբերի քսանին
(= 20): Անշուշտ այս աղէտին ժամանա-
կակից էր «Երեմիա վրդ. Ստամպուլցի.—
մը. (Երուսաղէմի):» Կարբեցի Մարտիրոս
սրկ.ի ընդօրինակած ժողովածուի (Էջմ.
Ցուց. Թ. 647) յիշատակարանին նայելով՝
Ստամպուլցի Երեմիա վրդ. 1725ին Պուսէն
Երուսաղէմ եկող ուխտաւորաց նաւուն մէջ
գտնուած է Մարտիրոս սարկաւազին հետ,
ու վերջինս զրկուած է Իզմիր՝ որպէս զի
եթէ հոն ալ կան ուխտաւորներ նաւ տա-
ռաջնորդէ. նաւուն մէջ գտնուած են 200
հայ, 100 յոյն ուխտաւորներ և տաճիկ նա-
ւավարներ: Մարտիրոս վերագառնալուն՝
տեսած է որ նաւը հովէն քշուած է ու
տարուած է և ալէկոծութենէն ընկղմած՝
Իզմիրի առջև, և ուխտաւորներն ալ ծո-
վամոյն եղած են:» (**)

Աւելի ծանօթութիւնք այս մասին կը
հանդիպինք Մարտիրոս սրկ. Կարբեցիի

(*) Միաբան և Յիցելու՛ Հայ Երուսա-
ղէմի. — Մկրտիչ Եպս. Աղաւնու՛նի. Երուսաղէմ,
1929. Տպարան Սրբոց Յակոբեանց, էջ 86:

(**) Անդ.— էջ 137-138:

կենսագրական նօթերուն կարգին, ուր իբր յաւելուածական տեղեկութիւն կ'ըստի թէ 2 հայ, 2 յոյն և 5 տաճիկ կ'աղատին. իսկ Մարտիրոս նաւին վրայ չէր գտնուէր աղէտին ատեն այլ «Ստամպուլցի Երեմիա վարդապետը զինքը իզմիր կը հանէ, որպէս զի իմանայ թէ հոն ալ ուխտաւորներ կան թէ ոչ, եթէ կան զանոնք ալ բերէ նաւը. բայց Մարտիրոս սրկ. նաւահանագիտը վերադառնալով նաւը չէ գտած, հովը զայն քչած տարած էր և խորտակած, Մարտիրոսի գոյքերն ալ ընկղմած էին:»(*)

Նկատի առնելով Մարտիրոս սրկ. կարբեցիի քիչ շատ «ի գրոց» ըստի իմ հրատարակած վերի տաղս ալ իրեն կը վերադրեմ, նկատի առնելով որ ինքը միակ աշականատեան էր այդ աղէտին:

Գալով տրուած թիւերուն և թուականներուն՝ սա միայն ըսեմ որ 1724ին պատահած այս գէպքը որ զբեթէ տարւոյն վերջը (նոյեմբեր 20ին) կը կատարուի միայն 1725ին կրնար յիշատակարան ունենալ և տարբերութիւնն ալ ատկէ առաջ եկած է, այսինքն 1724ի աղէտէն վերջ ուրիշ նաւով մը Մարտիրոս սրկ. երուսողէմ հասաւ 1725ին, պատմեց եղածը Գրիգոր Շլիթայակրի որ Ս. Յակոբի այդ արձանագրութիւնը շինել տուաւ անշուշտ 1724ի տեղ 1725 նշանակելով:

Նոյն Ձեռագրիս մէջ այս տաղէս ճիշտ առաջ կայ ծովու վրայ ուրիշ տաղ մըն ալ, զոր կը հրատարակեմ:—

ՏԱՂ Ի ՎԵՐԱՅ ԾՈՎՈՒ ԱՍԱՅԵԱԼ

«Սաստիկ հողմոյն հանդիպեցայ,
Երբոր շնչեաց սասանեցայ,

Սակաւ մի լուր և համբերեայ,
Բան ինչ ունիմ ասել քեզ ով
Իմ յերկիրս առաքեայ զիս ծով,
Ամենեցուն զայս կու տանես,
Եթէ զիս միայն կու տանես:
Ողորմեայ ինձ դարիպ եմ ես,
Իմ յերկիրն առաքէ զիս:
Բամեալ մարդիկ քեզ նաւին,
Ահա բեկեալ սասանին:
Երբ որ հնչէ յոյժդին քամին,

Լալով աղաղակեն քեզ ծով:
Գոհար ախուք քեզ գտանին,
Գանձ եւ զուժաշ թվով ի լին:
Բիւրք բիւրոց կա՛ կենդանին,
Ո՛չ լիացար վիշապ մեծ ծով:
Նոյ տապան շինեաց փայտէն,
Երկեաւ ի քոյ ալէկոճէն:
Չուկն եկուլ Յովնան մարգարէն,
Ջերիս տիւս կեցեալ ի քեզ ծով:
Սուտ կենցաղս է նման ծովի,
Կեսարացիս ի մէջ նաւի:
Կու վախեմ թէ քարին զիպի,
Որով մեռանիմ ես ծով:»

Տաղիս զոր եղածին նման կը հրատարակեմ, հեղինակին ով ըստի ինձի կը մնայ անձանօթ: Երկրորդ տաղիս վերջին երկրորդ տողին մէջ կայ Կեսարացիս որ զուցէ տաղասացին բնագաւառին կ'ակնարկէ:

Ուիլիքս Գանգաս Ե. ՔԻՒՐՏԵԱՆ

U. S. A.

ԽՈՐՀՈՒՐԴ ԵՒ ԽՍՈՎ

Մեծամտքիւն, կոռուսիրոսքիւն, անփորձութիւն, անշքանկոս քնաորութիւն—անջանիկների սխալմանց գլխաւոր աղբիւրներ:

*

Իմաստունի համար ամեն տեղ լաւ է. բոլոր աշխարհը նրա սեփականութիւնն է:

*

Գաղափար կը ստեղծի կազմակերպութիւնը. կազմակերպութիւնը կը պահանջ գաղափարը:

*

Մանուկների հոգին կողոպտող մարդկանցից յետինն է:

*

Քննադատական շանճաստեղծի մերոյ չէ՝ մեղադրել մասնագիտի նախ քան փորձել պատշաճ և բաւարար մեկնութիւն տալ նրա խօսքին:

*

Իր ազգի կեանքին արժեքաւոր տարերքը իրապիս զնահասող հայրենասիրը ա՛ն է որ ամենեւ անգամներ կերպով կը կշտաւթի իր ազգին սխալները:

(*) Անդ.—էջ 272.

ՆԱԽՆԱԿԱՆ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԸ

Ժ. Հաւաստի և ընծայումի կանոնը

Քրիստոնէութեան ծագումէն սկսեալ առաքեալներն ու նորագործները կը քարոզեն, և աւելի քարոզութեամբ է՝ քան թէ ընթերցումով՝ որ ձեռք կը բերուն ի Քրիստոնէութիւն գործելը: Գործք Առաքելոցը մեզի պահած է թանկագին նմոշներ քարոզութեան այս առաջին փորձերէն: Հոն կը տեսնենք ու կ'ըմբռնենք առաքելական Քրիստոնէական Վարդապետական նկարագիրը, ուղղուած Հրեաներուն, որոնց համար նուիրական է Ս. Գիրքը և անոր հաւատամքները՝ անմիտելի. հետեւաբար խնդիր է միայն իզիւ հանել անաւն համարներ՝ ա'յնքան յայտնապէս պատշաճելի Քրիստոսի անձին՝ որ չկարենան մերժել Անոր հաւատալ: Իսկ զեռ կասկածողներուն՝ առաքեալները կը պատմէին Տիրոջ հրաշքները և կ'աւելցնէին. «Մենք տեսած ենք ասիկա», «Որում ամենեքին մեք վկայ ենք» (Գործք Բ. 32): Պետրոս առաքեալ կ'ըսէ. «Ապաշտուկէք, և մկրտեցի իւրաքանչիւր ոք ի ձէնջ յանուն Տեսն Յիսուսի Քրիստոսի ի թողութիւն մեզաց, և ընկալիք զաւետիս Հոգւոյն Սրբոյ» (նոյն Բ. 38): Ահա՛ ասիկ այն արարքներու շարքը, որոնք պիտի յանգին ի քրիստոնէութիւն ընծայումին — Քրիստոնէական Վարդապետութիւն, ապաշխարանք, մկրտութիւն, և զրօշմ (chrismation): Երբայցեոց թուղթին մէջ կը կարգաւք քրիստոնէական տարրական ուսուցման մասին արդէն իսկ շատ բացայայտ ցուցմունք մը, որ կը բաղկանայ ապաշխարանքէ, յԱստուած հաւատքէ, մկրտութեան վարդապետութենէ, ձեռնադրութենէ, մեռելներու յարութեանէ և յաւիտենական դատաստանէ: Երբ հեթանոսներուն կ'ուղղուի, սակայն, քրիստոնէականը պէտք է տարբեր ըլլայ, վասնզի անոնց համար Ս. Գիրքը բան մը չ'արժեր, եթադրելով թէ Ասիկա առաքելութեան պատճառ մը պիտի չըլլայ: Հեթանոսներուն համար՝ մարգարէական ապացոյց չկայ, բայց պէտք է սարսել հեթանոսութիւնը՝ ցուցնելու համար անոր խարխաւծութիւնը և ապացուցանելու համար անհրաժեշտութիւնը՝ հաւատալու Արարիչ և Փրկիչ Աստուծոյ մը: Աթենացիներուն ուղ-

ղուած Պողոսի ատենախօսութիւնը, թէև հատուկատոր, մեզի կը ցուցնէ այս ընթացքը (սակիկան). — հաստատում Աստուծոյ զոյութեան, զատապարտութիւն հեթանոսութեան, և անհրաժեշտութիւն ապաշխարանքի և յարուցեալ Քրիստոսի հաւատքին:

Պատիկ մատենիկ մը՝ խմբագրուած առաքեալներուն յաջորդող սերունդին համար՝ այսինքն Վարդապետութիւն Առաքելոցը (Didaché), մեզի կը ներկայանայ առաքելական քրիստոնէական բոլոր յատկանիշներով. իր հիմնական նիւթին (թեմա) վերածուած՝ ան կը ցուցնէ երկու ճամբաներու միջև ըլլալիք ընտրութիւնը. կեանքի ճամբան՝ Աստուծոյ և ընկերոջ սիրոյն կիրարկումով, և մահուան ճամբան՝ որմէ մարդ պէտք է խոյս տայ՝ ինքզինքը հեռու պահելով մեղքերէ, որոնց թուումը կը կարգաւք: Ասիկա բարոյական ուսուցումն է:

Նախնական քրիստոնէականի ուրիշ մէկ երեսակն ալ պահուած է մեզի, շատ աւելի հակիրճ ձևի մը տակ, այն հանգստակին մէջ՝ որուն կտրիկը կ'երևի ըլլալ մկրտութեան բանաձևին բնագիրը: Շատ հինէն Եկեղեցիին մէջ կարծիք մը տարածուեցաւ՝ որ կը միտէր առաքեալներուն վերագրել հանգանակի այն բանաձևը, որ անոնց անունով կը ճանչցուի:

Վարդապետութիւն (Didascalie) մէջ յիշատակուած այս հաւատարիքը ո'չ մէկ հետք չէ ձգած Վարդապետութիւն Առաքելոցի մէջ, և սակայն կարելի է ըսել թէ՛ իր ամբողջութեանը մէջ՝ Հոմմէական Հաւաստիք շարագրութեան և ոճի այնպիսի չափաւորութիւն մ'ունի որ մտածել կու տայ «Եթառաքելական» դարը: Ուրեմն, եթէ չկարենանք բոլորովին վերագրել զայն առաքելական խումբին — ինչպէս կ'ուզէ ընել հեղինակութիւն չունեցող զրոյց մը — ո'չ ալ Պետրոս և Պողոս առաքեալներուն, որոնք քրիստոնէութիւնը հաստատեցին Հրոմի մէջ, սակայն և այնպէս, չենք կրնար ամենեւին անոր ամբողջական շարագրումը Ա. դարու վերջին տարիներէն աւելի անդին տանիլ: «Պատշաճ է զայն կոչել Առաքեալներու Հաւաստիք մը, նախ՝ վասնզի ան իր մէջը ունի առաքելական ուսուցման տարրը, յետոյ՝ որովհետեւ անկա ա'յնպիսի միտքի մը գործն է՝ որ ա-

առքեալներէն միայն մէկ սերունդով բաժնուած է»:

Այն ատենէն սկսեալ հաւատքի այս կանոնին ուսուցումը սերտօրէն կապուեցաւ քրիստոնէական ընծայումի վարժութեան հետ: Հաստատվել եղաւ ուղղափառութեան գաղտնի գրաւական մը նորընծային համար, ուխտի բառ մը, որուն փոխանցումը բերանացի միայն կը կատարուէր: Ի՞նչպէս ստիպան երախաներէն ոմանք՝ որոնք տկար յիշողութեան տէր էին՝ պիտի կարենային միտք պահել զայն: — Այնքան եռանդ կը դնէին անոնք մէջ որ կը յաջողէին, վասն զի երեք չ'երկիր որ հաւատացեալ մը — բաց ի ծանր հիւանդութեան պարագայէ — զանց բրած ըլլայ հանգանակի ամբողջութեամբ արտասանութիւնը: Ծիսական հաւաքոյթներէ դուրս, ուր եպիսկոպոսը «կուտար» հաւատքի կանոնը, բթամիտներուն վարժութեան համար կրկնումներ տեղի կ'ունենային: Պէտք էր բանաձեւը զերծ պահել հաւանական փոփոխութիւններէ, որոնց կ'ենթարկէր զայն հերետիկոս ազանգներու բազմացումը. անշուշտ այդ նպատակին կը հասնէին անշփոթ արտասանութեամբ, որ բնագիրը ա'յնքան լաւ կը գրոշմէր միտքերու մէջ՝ որ շատ աւելի դժուար էր զայն փոփոխել՝ քան թէ անփոփոխ պահել:

Այն ժամանակամիջոցը որ նուիրուած էր փորձելու հեթանոսութենէ և հրէութենէ կամ թէ հերետիկոսութենէ դարձողները, որոնք քրիստոնէական մկրտութիւնը ընդունել կը ցանկային՝ երախայութեան շրջան անունը կը կրէր, և կը բովանդակէր մասնաւոր ծէսերու և լաւ սահմանուած բարոյական պարտաւորութիւններու ամբողջութիւն մը: Երախայութիւնը երեք աստիճաններ ունէր. — տեսական կրթութիւն, քրիստոնէական կեանքի կազմութիւն, և ինչ ինչ սահմանաւ ծէսերու գործնական վարժութիւն: Այսպէս էր ընդհանուր կարգուսարքը մինչեւ Դ. դարու սկիզբը: Այս սկզբնական շրջանին, միայն մէկ ստորոգութիւն կը տեսնուէր մկրտութեան թեկնածուներուն մէջ. ամէնքն ալ երախայ են՝ ինչ որ ալ ըլլայ պատրաստութեան մէջ իրենց ունեցած յառաջացումը: Այն օրէն սկսեալ, երբ անհատական քրիստոնէական հետեանքով, եպիսկոպոսը կամ իր ներկայացուցիչները կ'ստուգէ երա-

խաներու բարի տրամադրութիւնները, այլևս կը դադրին անոնք՝ բառին բուն իմաստովը՝ երկխաներ ըլլալէ («անոնք որ կը կրթուին»), քանի որ անոնց կրթութիւնը վերջացած է: Կը մնայ միայն պատրաստել զանոնք մկրտութեան անմիջական ընդունելութեան համար: Այս ընթացքը շատ լաւ կը համապատասխանէ հաստատուն հանգամանք մը ստացած այն սովորութեան, ըստ որում այս շրջանին մկրտութիւնը կը տրուէր տարուան ընթացքին ունէ տուն, տանց այս ու այն կերպ ծիսական հանդիսութեանց նախընտրանքին, թէ և միշտ մատակարարուէր կիրակի օրուան վերապահելու միտումը կար:

Մկրտութեամբ նորադարձը եկեղեցիին մէջ կը մտնէր: Անիկա այդ բանին կը պատրաստուէր ազօթքով, հսկումներով, ծումապահութեամբ, միզքերու խոտովանութեամբ և աշխարհէ ու ստատանայէ հրաժարումով: Մկրտութիւնը կրնայ տրուիլ մանուկներու ալ, և այս պարագային՝ կրնաքահայրերը երաշխաւոր կ'ըլլան անոնց: Այս մասին Տերտուլիանոս շատ նպաստաւոր չի խօսիր, Ս. Կիպրիանոս, ընդհակառակն, կը յանձնարարէ զայն: Ամէնէն շատ սակայն չափահասներն են որ կ'ենթարկուին մկրտութեան ծէսին: Ամէն ջուր կրնայ գործածուիլ մկրտութեան համար, և բանաձեւը նոյնինքն Քրիստոսի կողմէ գործածուածն է:

Մկրտելու իրաւունքը, նախ և առաջ եպիսկոպոսին կը պատկանի: Աւագանին մէջ ընկղմելէ անմիջապէս վերջ՝ որ երիցս կը կրկնուէր՝ մկրտեալը կը հաղորդուի Տիրոջ մարմնին ու արիւնին: Օծումը և ձեռնադրութիւնը կը յաջորդեն մկրտութեան:

Եկեղեցիէ եկեղեցի ծէսերը կը տարբերին, սակայն կարեւոր տարրերը ամէնուրեք միևնոյնը կը գտնենք, և այս է որ թոյլ կու տայ՝ զլիսաւոր զիծ'երը նկատի առնելու պայմանաւ՝ ուրուագծելու նախնական քրիստոնէական կեանքի ա'յնպիսի պատկեր մը, որ կ'ընծայէ նոյնութեան բաղմաթիւ և ստոյգ զիծեր, էական կէտերու մէջ: Երբ այս զիծերը բռնադրօսիկ կերպով չչափադանցենք, բաւական բան կը վերագտնենք քրիստոնէական ամէնահին համայնքներու բուն զիմագիծէն:

Թրգվ. Ս. Վ. Մ.

ԿՐՈՆՈՐԸ ՄՈՐԹԻՆ ՎԵՍԵ

«ԱՍՏՐ ՊԱՔ Է ՄԵՋԻ»:

Առտուն կանուխ է: Ապրիլին աղուոր առտուններէն մէկը. ուր արեւը սովոր է իր լոյսի և զօյներու դիւթանքները զննել թարմ կանաչներու զլսին և չուրջը, երբ ծիծաղն ու զուարթութիւնը կը պոսթկան արշալոյսի կախարդանքներուն հետ, մատղաշ մանուկներու կայտաանքներով:

Այդ առտուն, սակայն, գիւղը կ'արթննոր սարսափի ցուազին տպաւորութեամբ մը, մաքուր արևի երեսին կարծես յանկարծ քաշուած մութ ամպի մը խռովիչ սեռով: Գողերը, այդ գիւղերը. մտեր էին Ակոր աղային տունը. պատը ծակեր ու ներս մտեր էին, և տներ տարեր էին հարսերու և աղջիկներու ոսկի շարոցները, մատնիներն ու օդերը, մարգարիտ ու աղամանդ գոհարեղէնները: Ասոնք չէին սակայն ինչ որ գիւղերուան այդ սարսափին կուտար իր բոլոր ահաբեկութիւնը: Ժամէն դարձող Մանուշ նենէն, Սուրբիկ տունուն, ջուրի ծանր կուծը մէջքին կրթնցուցած, առտուն տարտամ լոյսին մէջ, տուններու զոց պատուհաններուն և դուռներուն առջև, չըջապատած էին Գոնտօջը, գլուխներին իրարու բերած բաց օդին, պարտէզին մէջ եռացող կաթսային տակ իրր յնարան ծառայող երեք խոշոր քարերու պէս: Գոնտօջը այդ առտուն սովորականին պէս, զայլերու մութին, երբ խաւարը կը գրկէ ճամբան ու չըջակայ տունները փողոցին: Ժամ էր զացեր, չըթնութները երեքցնելով, «Հայր Մեր»ի, «Առաւօտ լուսոյ»ի և «Հաւատով խոստովանիմ»ի մըմունջներով, Առտուծոյ տունը տարածելով իր ոտքերուն տակ, տունէն մինչև ժամուն պատերը: Եւ այդ առտուն լսածին վրայ, կարծես իր աղօթքներուն անգործութեան մասին խորունկ գայթաղութեամբ մը, զրացիներուն հետ զլուխ գլխի եկած էր. հարս ու փեսայի իրարու մօտեցուած գլուխներով և կը խօսէր օրուան սարսափին վրայ վախէն ու զարմանքէն խոշոր բացած աչքերով: — «Գացածը ոսկի, մարգարիտ ըլլայ, կ'ըսէր ան, Ե-

նոնք նորէն տեղը կուգան. բայց կ'ըսեն որ Ակոր աղային Վարսենիկը հիւնդցեր է, խեղճ աղջկան լեղին փրթեր է վախէն, պիտոճեն (բժիշկը) կը վազցնէին: Ակոր աղան ու կնիկն ալ խենդեցածի պէս են եղեր:» Ու կը նայէր փողոցի պատուհաններուն ուղղութեամբ վախնալով որ ուրիշներ մտիկ կ'ընեն. խնայելով իրեն՝ չարագուշակ բուր մը կեցուածքը այդ մութին մէջ.

— Վախ, վախ. կ'ըսէին միւսները, Ակոր աղան աստուածափախ մարդ մըն է, մըջիւնին մէջքին ոտք զնոյ մարդ չէ եղած. աղջիկնին ալ, շատ անուշ աղջիկ էր, լուսնկայ կ'ըմանէր. ախ, Աստուած. խելքէ մտքէ չանցած փորձանքներ կան այս մեղաւոր աշխարհին մէջ, և համաճարակէ զարնուածներու վախով՝ աչքերնին երկինք վերցուցած. «Աստուած դուն օգորմիս մեզի» կը բացազանէին:

Առտուն լուսցաւ, ալ աւելի գեղեցիկ, պայծառ ու անուշ: Գիւղերուան սարսափի լուրը մուտ գտած էր ամէն ականջներէ ներս. պատերը ծակելով և տուններ խորտակելով կարծես, պոռացող ու կատղած հովի մը պէս, որ ամէն ճեղքերու մէջ կը սուլէ ու կը մլաւէ: Գիւղացիները ամբողջ, խիթքէ բռնուած մարդերու շարժումներով, դուռները ամուր զոցելով իրենց ետեւէն, կը վազէին դէպի լուկան. գիւղացիներու անյագ և զիւրաբորբոք հետաքրքրութեամբ իմանալու գիւղերուան դէպքը իր բոլոր մանրամասնութիւններով. որոնք կ'աւելնային և կը խճողուէին զրգուած երեւակայութիւններու բերած ահաբեկում և ամէնեն անսպասելի նորութիւններով: Եւ դէպքը կը խոշորնար, կ'առնէր անսահման համեմատութիւններ. ամէնեն զօրաւոր ջիւղերը թուլցնելու աստիճան: Կիները փողոցներու երկայնքը խումբեր կազմած, իրարու կը փսփային խոստովանողներու պատկառանքով, ամէն հանդիպողէ նոր բան մը իմանալու համար՝ աչքերնին ողորմուկ նայուածքներով անոնց զարձնելով. հորթէն բաժնուած կովերու նայուածքներով: Պզտիկ տղաքներ և աղջիկներ, մեծերը օրինակելով, անոնք ալ իրենց խումբերը ունէին հոս և հոն. սարսափէն ընկճուած ու խելօքցած, վախկոտ խորունկ նայուածքներով: Եւ երբ արեւը մարդու

հասակով բարձրացած երկնքի վրայ, այդ ցիրուցան խումբերուն կուտար գետնին վրայ, հոծ ու խիտ թուփերու շուրջը. ամէն մարդ զիտէր զէպքը իր բոլոր մանրամասնութեան մէջ: Գոգերը եօթը հոգի են եղեր. մէկը ծակին քով կայնած է եղեր, երեսը գոց, և ան է որ կ'առաջնորդէ եղեր միւսները իր հրահանգներովը. Ալպանացի հովիւներու կընմանին եղեր գոգերը, իրենց խօսուածքէն հասկցուեր է, վերջապէս գիտէին գոգութեան ճիշդ ժամն ու վայրկեանը. ամէն գոգի զէմքն ու ըսած խօսքերը, տնկցներու վախերը, գոգացած առարկաներու թիւը, տեսակը, արժէքը, գոգերու քանի ժամ մնալը տունին մէջ. մէկ խօսքով այդ տխուր զէպքին դերակատարներուն բոլոր շարժումները, թատերական բեմի մը վրայ տեսնուած մանրամասնութեամբ: Մերթ պատմուածքներու մէջ տարբերութիւններ իրարու կը բախէին, և ահա ձայները կը բարձրանային, իւրաքանչիւրը ջանալով իր տեղեկութիւններու հեղինակութիւնն ու ստուգութիւնը փաստելու տղայական ջանքերով:

*

* *

Ակոր աղան գիւղին աղաներուն մէջ աչքի զարնող մէկն էր, հանդարտ, փորձառու և անհաճախնդիր համակերպող մը հանրային բարոյն համար: Իր ցաւը ամէնուն ցաւն էր, գիւղացիին և աղաներուն: Աղաները հազիւ մէյ մէկ սուրճ առած, Լօբին ագնուական սրճարանին մէջ, փութացեր էին ժամուն օտան: Ժամերգութիւնը նոր էր աւարտեր և քահանաները եկեր միացեր էին աղաներուն: Այս զուտ հայաբնակ մեծ գիւղին մէջ, կառավարութիւնը դեռ աղաներուն ձեռքն էր: Թուրք կառավարութեան գոյութիւնը գիւղացին կ'իմանար միայն, տուրքերը պահանջելու համար ատեն ատեն եկող զապթիւններու երևումով: Երջանիկ ժամանակներ էին այդ ատենները հայ գիւղերու կեանքին մէջ. մանաւանդ կեդրոնական կառավարութեան շրջանակին մէջ, կատարեալ ինքնավարութիւն մը, զոր կը պահէր Թուրք կառավարութիւնը, իր անգիտակ ծուլութեան մէջ. երբ կոսկածանքը դեռ թունաւորած էր այդ ինքնագոհ ծուլութիւնը, Հայկա-

կան բարենորոգումներու հարցէն չատ տարիներ առաջ:

Ակոր աղան տունէն կանչած էին, որ գիւղին ծայրէն ուր կը գտնուէր իր տունը, եկած էր հանդարտ քայլերով ժամկոչին առաջնորդութեամբ և քանի մը դրացիներու ընկերակցութեամբ. իր պաշտօնակիցներու մօտ: Կեանքին մէջ միակը ըլլալով, այդ օրը անսովոր հետաքրքրութեան առարկայ դարձած, նահատակի մը լուսապսակով տրտմաթաթաւ, որուն կը գառնային ամէն աչքեր, գոռներէն ու պատահաններէն, արցունքէն պղտորած: Եւ այդ պահուն ան իր հոգիին խորէն զգաց այն համատարած և անկեղծ համակրութիւնը զոր իրեն կը բերէր գիւղերու և սարոսփը: Աչքերը կախած էր, արցունքի վարակումէ մը վախճալով և իր առնականութիւնը պահելու ճիգով:

Աղաներու հաւաքոյթին մէջ, զէպքը իր ստուգութեամբ կը պարզուէր: Հոգ ընկիւք բան մը չիկար. գոգերը պիտի բռնուէին, իրենց խօսքերը, արտասանութիւնը և տարազը գիրենք կը մատնէին: Ալպանացի հովիւներ էին, հաւանաբար Հոռմին Եասախի բնակիչներէն, որոնք իրենց այժեարու հօտերը կ'արածէին այդ չոր բարձունքներուն վրայ: Բայց կը մնար մութ կէտ մը, անշուշտ գիւղացի առաջնորդ մը ունէին, այդ մարդիկը չպիտի համարձակէին իրենք իրենց գլխուն այդ վտանգաւոր փորձանքին անձնատուր ըլլալ, ո՞վ էր ան . . . Եւ չէր կրնար գուշակել. գիւղացի անպիտան դատարկապարտին մէկը ըլլալու էր. . . :

Աղաներուն աւազը այն ատեն ըսաւ իր շուրջիններուն. — «Տնտնալու ժամանակ չէ, գործի՛. գոգերը բռնուելու և պատժուելու են, եթէ թուլ շարժինք, ասօր Ակոր աղային, վաղը Մարտիկ աղային, միւս օրը, մեր մէջէն ոնէ մէկուն. գիւղը եղածայի կուտանք, մեր նամուսին զէմ է աս». և խօսքը գործի փոխելով, կանչեց ժամկոչը՝ — «Ծո՛ւտ, գնա Նշանը հոս կանչէ»:

Աղաները ամէն բան կարգի զրոյս ըլլալու մտքի հանդարտութեամբ, և իրենց այդ ներքին խաղաղութիւնը Ակոր աղային փոխանցելու փափկանկատութեամբ մը, պոռացին. — Մօ՛, տնտնա. գնա մեզի սուրճըսէ:

Սուրճերը բերուեցան. խօսակցութիւն-

ները պահ մը լռեցին. սուրճի ուսպերու ֆլութերով, երբ դուռնէն ներս չեմք վրայ երկար ու բարակ մարդու մը ուրուագիծը երեցաւ, դուռը երկու անցքերու վերածող մարդակի մը պէս, Նշանն էր, որուն հտեկն ներս կը մտնէր ժամկոչը, տիեզերական շարժումը գտնող մարդու մը ճառագայթումով:

— Հրամմէ՛, ըսին աղաները, Նշան օտքի կը կենար, աչքերը չորս կողմը պտտեցնելով. հրամանի մը սպասելու անհամբեր նայուածքով, հաւատարիմ աղետական շունի մը փութկոտութեամբ:

— Նստէ՛, ըսին աղաները:

— Ի՞նչ նստիմ, աղաներ, գիտեմ եղածը, վաղելու ժամանակ է, դուք ձեր հրամանը ըսէք ինձի. և աթոռի մը եզերքին դպցուց վարտիքը, որսին վրայ յարձակելու պատրաստ կեցուածքով մը: Նշանը գիւղին մէջ հանրածանօթ էր, վտանգի և հնարքի մարդն էր, վազրի մը երկայն ու բարակ հասակովը և յանկարծական ոտտուճներովը, վախը ի՞նչ ըլլալը չէր գիտէր, և աս էր իր հերոսութեան զաղտնիքը: Գլուխը և գէմքը պիտակուած էին վերքերու սպիւներով, մշտական հին կոխնեւորու իրը և հետքեր, որոնց մէջէն միշտ դուրս եկած էր յաղթական ու ամենհին Քառասունը հազիւ կոխած էր, և բոլոր գիւղին մէջ իրեն չափ թեթեւաշարժ ու ճկուն մարդ չի կար:

— Նշան զաւակս, ըսաւ աղաներուն աւագը. աս գիշեր եղածը գիտես, գողերը Ալպանացի հովիւներ կ'երևին ըլլալ. աս գողերը բռնուելու են, ասիկա մեր նամուսին գէմ է. քու նամուսիդ գէմ, մեր իշխտ տղոցը նամուսին գէմ, էյէր այս գողերը չըռնուին, մենք ամէնքս ալ անպատիւ մարդեր պիտի ըլլանք, մենք, գիւղին բոլոր տեղիւնները, ամէնէն տառջ դո՛ւն. Նշանին եղած գիւղին մէջ մտնելու համարձակութիւնը գողերու տիրաւ խոռնելու է. քեզ տեսնամ. հիմա, անմիջապէս, քանի մը տղայ պիտի առնես, ով որ կ'ուզես. և ճամբայ պիտի ելլես. և առանց գողերուն հտ չպիտի դառնաս. ճամբուդ վրայ պիտի սպասեմ, առաջ ես ճակատդ պիտի պագնեմ. հայտէ՛, տղա՛ս. ինքքինքդ ցըցուր:

Նշանի ըմբոստ և անվեհեր հոգին վրայ

աղային աս խօսքերը երեքտրական կոճակի մը վրայ մատի մը կոխելու շարժումը ըրաւ. Նշան վառեցաւ կատաղութեամբ և ինքնավստահութեամբ:

— Մնաք բարով, աղաներ, տէր պապաներ, ըսաւ. քիչ տտենէն ինչալլահ կը տեսնուինք, և վեր ցատկեց տեղէն. և քայլերը առաւ դէպի դուռը:

Նշան վար իջաւ, արագ քայլերով, եւ շունչը առաւ, Մարգընակ Մինասին խահուէն, տակը քաշեց խրտի աթոռակ մը, սիկար մը վառեց, և Պօլօն Նիկոն կանչեց իրեն որ փողոցէն կանցնէր այդ պահուն, ձեռքերը փաթթելով: — Հերոսութիւնը կը պարտադրէ, — Պօլօն մօտեցաւ. — Ի՞նչ կուզես, Նշան աղա՛ւր, ըսաւ: — Շո՛ւտ, գնա կանչէ, Կուճուկ օղլանը, Պաղտասար Ակոն, Պատձակ Սարգիսը, Կապեճ Միհրանը. և մեր տղաքներէն ուրիշ ով որ տեսնես, շուտ սխալնին առնեն ու հոս գան, Մինասին խահուէին առջեւ, շո՛ւտ, կեյիկի քայլերով:

Քառորդ մը վերջը, Նշանին շուրջն էին իր ուղածները, Պօլօն Նշանին տունն ալ հանգիպեր և գէնքը բերեր էր: Սուրճերը կը խմէին, երբ փինթի Արթիւրը Նըշանի աչքին հանգիպեցաւ. — Արթիւր, կանչեց նստած տեղէն, շո՛ւտ գնա, թիւֆէնկդ ա՛ռ. եկուր, տեղ պիտի երթանք. Արթիւր կըմկեմաց, գիտէր Նշանին յամառութիւնը. — Քիչ մը քէյֆսիդ կ'աւտոր, ձերմի պէս բան մը կայ վրաս, հալ չունիմ. — Չըլլա՛ր, գոռաց Նշան, աչքերէն կրակ ժայթքեցնելով, սատկիւս ալ պիտի գաս. մեռելդ պիտի տանիմ, վալլահա, և բռունցքովը հրեց զայն համակերպուած բերելու համար. — Արթիւր համակերպեցաւ, ճար չի կար, Նըշան խօսք հասկցող մարդ չէր, և խումբը ճամբայ ելաւ, Զաղցին ուղղութեամբ, գէպի Ղոռմին Եսասալը, Ալպանացի հովիւներու կայանը:

(Մնացեալը յաջորդ թիւով)

Վ. Մ.

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

ԸՆԴԴԱՐՁԱԿ ՏԱՐԵՆՈՑՑ Ս. ՓԵՏՐՈՍ ԵՐԶՐԱՆԻ ԶԻՆՈՒՆԴԱՆՈՅԻ 1932, Նոր Շրջան, Ը. Տարի, Կազմեց Թ. Ազատեան: Տպգր. Յ. Մ. Սէրեան, Կ. Պոլիս: Գին՝ 1.50 դրամ. էրես 328.

Ընդարձակ Տարեցոյցը իր «նոր Շրջան»-ի ութ տարիներու արդիւնքով հիւստեալ է արդէն հայկական գրական կեանքի ներկայ իրականութեան մէջ, և անոր ազդորդ գիծերէն մէկը կը կազմէ:

Ամէն տարւոյ վախճանին փոփաքանօք և հետաքրքրութեամբ սպասող հատորը դարձաւ ան, հայ գրասէրներու համար առհասարակ:

Տարեցոյցին այս տարուան հրատարակութիւնը կը զուգահիշի Ս. Փ. Ազգ. Հիւանդանոցի հիմնարկութեան հարիւրամեակին: Մեր ազգային կեանքին մէջ լուսաւոր կէտ մը և մխիթարական ներոյթ մը կազմող հոյակապ այդ հաստատութիւնը, որ շօշափելի ապացոյցներէն մէկն է քրիստոնէական կրօնի բարոյականին մեր մէջ ալ արդիւնաւորութիւններով պայծառացումին, Տարեցոյցին մէջ մասնաւոր ուշադրութեան և գուրգուրանքի առարկայ դարձած է շատերուն կողմէ և դրուատիքի արժանաւոր խօսքերով պանծացուած:

Կիրքը կը բացուի Կիլիկիոյ Սահակ և Բարգին Վանափառ Կարողիկոսներու գրութիւններով, երկուքն ալ Պէդճեան Ամիրային և անոր հոյակապ գործին նկատմամբ անկեղծօրէն հիացական գնահատութիւններ: Ապա կուգան Կ. Պոլսոյ Սրբ. Պատրիարքին տողերը, որոնց կը յաջորդէ Ս. Արտոյոյ Սրբ. Պատրիարքին յօդուածը — գրուած Եգիպտոսէն երբ տակաւին Ս. Աթոռ չէր բարձրացած — կուռ և վերլուծական, որ կը ցուցնէ թէ կրօնքն է հիմքը ամէն բարոյական և մարդասիրական կառուցուածքներու: Աւելայն Հայոց Վեհ. Կարողիկոսի Տեղակալին գիրք՝ ուշ հասած բլաւով՝ գրուած է ետքի էջերուն մէջ:

Կը յաջորդեն Խոթանասուն երեք էջեր, յատկացուած «անհետացած գէմքերու անտիպ նշխարներուն», որոնց մէջ Հայրիկէն, Վարժապետեանէն, Օրմանեանէն, Դուրեանէն, Նարայիէն, Օսեանէն մինչև Մասք. Զարիֆ-

եան և Արայ Պոյանեան չուրջ քսաներեք հանգուցեալներու ցարդ լոյս չտեսած պատուիրկները կան, ամէնքն ալ շատ հետաքրքրական և սիրելի: Անոնց իւրաքանչիւրին վրայ կանգ առնել երկար պիտի ըլլար: Ընթերցողին համար լուսազոյն կերպն է օրինակ մը գնել Տարեցոյցէն և այդ բոլոր հին քաղցրութիւնները ճաշակել անձամբ կրկին ու կրկին:

Այլադան և շահեկան են ապրող հեղինակներու էջերն ալ, որոնց մէջ քով քովի դրուած են իմաստասիրական, բանասիրական, գեղարուեստական, ևայլն, կարճ ու երկար գրութիւններ, այս կամ այն առիճանով հաճոյական և օգտակար ընթերցումի նիւթեր ամէնքն ալ:

Նպեղեան Յակոբ Պատրիարքի նամակը յոյժ հետաքրքրական է ժամանակին (ժ՛՛ղ դարու կէտը) հայոց կացութեան վրայ՝ ընդհանրապէս և Երուսաղէմի միտրանութեան վրայ մասնաւորապէս ձգած լոյսի տեսակէտէն: Բաւաւթեանի հայ բժշկական-բանասիրականը, Մարտեանի «Նախնայական թուրք գիրեր»ը, Մարգարեանի մանրանկարականը, հմտական և արժէքաւոր էջեր են արդարեւ: Յետոյ՝ Զօպանեանի, Թեփեանի, Արսէն Երկաթի, Սիսիլի, Եայն, գրական կտորները զարդերը կը կազմեն Տարեցոյցին: Կան ուրիշ գեղեցկօրէն զբոսած գնահատականներ — սրտի տուրք Ազգային Հիւանդանոցին: Ինչպէս նաեւ՝ թարգմանութիւններ օտար էջերու:

Գրեգորի Նայիսիպոսի (Տրապիզոնի) «Գնահատութիւն և Վերագնահատութիւն Բաղաքակրթական Արժէքներու» խորագրուած կարճ բայց լեցուն իմաստասիրական յօդուածը յանձնարարելի է ըստ ամենայնի, իբրեւ հիմնաւոր, ուղղափառ, և արդարապէս խիղախ մտածումի մը արտայայտութիւնը: Անեփանոս Արք. Յովակիմեանին նամակը տաքութիւն մը և ծերունական շնորհք մ'ունի որ բազմաժամանակեայ այդ նահապետին յատուկ է:

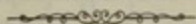
Իրենց արժանի տեղը գրուած են Տարեցոյցին մէջ նաև Հայ Դեղարուեստի կեանքը ծանօթացնող գրուածքներ. այսպէս՝ «Հայ Բեմը Եւրոպայի մէջ», որուն հետ նաև էջեր քանի մը հայ արուեստագէտներու մասին:

Կը բացուի երկրորդ մասը, «Հին և Նոր Թուրքիա» վերնագրուած երեսուներկու

երեսնոց շահեկան գրութեամբ մը, որուն կը յաջորդէ Տարեցոյցին կարեւորագոյն մասը, այսինքն ներկայ արտասահմանեան հայ կեանքին մէկ պատկերը՝ արուած աւելի կամ պակաս խնամքով, Հյց. եկեղեցոյ իշխանութեանց կազմակերպական համադրութիւնը տալէ ետքը՝ Տարեցոյցը կուտայ յօդուածներ՝ Ամերիկահայութիւնը, «Կալիֆորնիոյ Հայոց Առաջնորդական վիճակը», «Հարաւ. Ամերիկայի հայ գաղութը», յետոյ՝ Հայկալի Առաջնորդութիւն, Հ. Բ. Ը. Միութեան Գործունէութիւնը, Բարիգանայ կրթական եւ մշակութային կեանքը, ապա՝ Հայերը Թուրքիոյ մէջ, Կուարիոյ շրջանակներու հայութիւնը, Ազգային Խնամաստութիւն, և՛ ընդարձակօրէն՝ (տասնեակու երես) Ս. Փ. Ազգ. Հիւանդանոցը, եւ հուսկ ապա՝ կարգ մը «նօթ»երէէ հետք՝ անխուսափելի Օրացոյցը, Դժբախտաբար «Յունկ Նիւթոց»ը մոռցուած է:

Պէտք է ըսել թէ Տարեցոյցին այս Բ. մասը պէտք եղածին չափ համաչափ, համապարփակ եւ թանձրացեալ չէ: Բայց զիտենք զժուարութիւնները:

Տ. Վ. Ն.

ԿԵԱՆՔ ԵՒ ԱՐՈՒՆՈՍ. Տարեգիրք, Բ. Տարի. 1932, Հր. «Շանք», 94, Rue Lafayette, Paris (10^e): Խմբ. Մ. Ե. Մ. Պարսամեան: Տպգր. «Մասիս», Պարիս: Երես՝ 192, Գին՝ 1.50 դոլար:

Չենք կրնար ըսել թէ Կեանք եւ Արուեստ անցեալ տարուան հատորին վրայ առաւելութիւն մը կամ յառաջադիմութիւն մը ունեցած է: Ընդհակառակը. ըլլայ ծուլով, ըլլայ բովանդակութեամբ քայլ մը հետէ նախորդէն: Ասիկա չենք ըսեր պարսուանքի կամ մեղադրանքի զիտուով. ամենեւին: Դժուար չէ գուշակել խմբագրութեան եւ վարչութեան առջեւ ցցուած խնդրոտներն ու աննպաստ պայմանները, որոնք, ծանօթ ամէն հայ գրասէրին, կարծես քիչ մը ճակատագրական են մեր գրական կեանքին մէջ: Ասոր համար է որ միշտ լուազոյն է սկսիլ փոքր քայլերով եւ թափը հետզհետէ ստանալ, քան թէ համեմատաբար փայլուն ցոյցէ մը ետք՝ պարտասանքի նշաններ մատնել: Կը կրկնենք. մեծամասամբ տիրող պայմաններն են մեղաւոր:

Կեանք եւ Արուեստ խմբագրութեան անհատական ձեռնբեցութիւնը շնորհաւորելի է ըստ ամենայնի: Բայց Թեոդիկի բախտը, կ'երեւի, տարբեր հանգամանքներու ներքեւ ժպտեցաւ — եթէ ժպտեցաւ: Լուրջ Տարեգիրքի մը համար պարարտ եւ կորովի երկարակեցութիւն մ'ապահովել զժուար է անհատական ջանքերով, սփուլեքի ներկայ կացութեան մէջ մանաւանդ:

Վերելի ցուրտ տողերը ստկայն թող չնախապաշարեն ընթերցողը. բաւական լաւ բաներ ալ կան ըսելիք Կեանք եւ Արուեստ մասին: Վարը, իրենց կարգին կը զիտենք գործին գեղեցիկ եւ օգտակար երեսներն ալ:

Երուանդ Օսեանի երկտողը, որ կը բանայ հատորը, իր տեղին վայել բան մը չունի: Օրեանեանէն երկու էջերը այդ մեծ երեզուն եկեղեցականին ձերութեան յոգնածութիւնը կը ցուցադրեն. ներքին արժեքէն աւելի գրութեան արթնցուցած յիշատակներն են որ սրելի են թերեւս: Զարդարեանի նոժակը՝ պարագայական քունի մը տողեր, առանց միջուկի: Յետոյ քանի մը մանր կտորներէ ետք՝ քերթուածներ Ա. Տորեանէ եւ, Պր. Զօպանեանի թարգմանութեամբ, Էմիլ Վերնարէ. Պր. Մալիգեան, (խնայողական նկատումներով)՝ իր ժպիտը գրութիւնը հրամցուցած է Կեանք եւ Արուեստ գառնաւ Ընդարձակ Տարեցոյցի ընթերցողներուն: Կ. Սասունիի «Առաջին Զեփիւռը» սիրուն է. նոյնպէս Յ. Եղապեանի «Սիկառէթին Մահը»: Ռեհի «Արիւնոտ Հողիները» քստմենիլ ու անհաճոյ իրապաշտութեամբ մը գրուած է: Արիւնի հոտը զեռ տխրեցականը պիտի գտնէ: (Մեղի համար առանց «ձկտում»ի գրականութիւն ընդունելի չէ:) Կը յաջորդեն քերթուածներ Բ. Թօփալեանէ («նոր» մը) եւ Գ. Գեղարունիէ — կ'արտայայտեն յուզումներ՝ քիչ մը զժուար հաղորդական: Գոյունեանի «Նիւ Երեզ»ը՝ ճարտար, հետեւաբար ախորժելի նկարագրական մըն է:

Հայաստան խորագրին տակ՝ Յ. Պողոսեանի յօդուածը (քսան երես) ամէնէն նիւթեղ եւ կարեւորն է հատորին մէջ: Ներկայացում մը՝ հարազատ եւ համապարփակ հնար եղածին չափ: Շատ արժեքուոր համագրութիւն մըն է նաեւ, Գեղարունիս խորագրին ներքեւ, շահեկան եւ թելագրիչ զբոսութիւնը, «Ասուլիսներ Ճարտարապետ Պր.

Հրանդ Դազանճեանի հետ», որ տասնևութ երեսներու մէջ կը ներկայացուի ճարտարապետութեան էութիւնը՝ իր ընդհանուր գիծերուն մէջ՝ իրր արուեստ և իրր գիտութիւն:

Պատկերներ, Բանասիրութիւն, Գիտութիւն, Ժպիտ մասերը կարեւոր գրութիւններ մը չեն վերնագրեր, թէպէտեւ պէտք է ըսել թէ հղածներն ալ ախորժով կը կարգացուն: Հոկտեմբերի Հոկտեմբեր խորագրերը կը հովանաւորէ Օշականէ և Աւագանի գրութիւններ, առաջինին՝ ծանօթ բզբառ մը խորունկէն. երկրորդին՝ «Եղիշէ Արք. Դուրեան», որ լաւ վերլուծութիւն մըն է արդարև. Հոգեւոյս Պատրիարքին գրականութեան, մէկ տարբերակն է միայն «Մշակն ու Վարժը» հատորին մէջ արդէն հրատարակուածին:

Կ'ուզան կարգով՝ Դիրքեր և դիմեր, Մշակութեան Շարժումը «Փարիզի մէջ, Անցումը, Տարուան Յորեկանները, Տարուան Մաները, Աստուծոյ առաջինին պարունակութիւնը՝ թէև ըստ թիւի պահասաւոր, բայց ըստ ձեանումի շատ գոհացուցիչ է Տարեգիրքի մը էջերուն համար: Երկրորդը՝ դասաստուծեանց նիւթերու և խօսողներու արձանագրութիւն մը՝ երեք էջերու մէջ, հետաքրքրական: Երրորդին մէջ՝ աններդաշնակ, անկարեւոր և անտեղիները կարեւորներու հետ միասեղ թխմուած. անխնամ: Վերջին երկուքը՝ սովորական մասեր, թէև անշուշտ օգտակար և անհրաժեշտ:

Կեանք և Արուեստ զարգարուած է աղւոր լուսանկարներով, թուով շուրջ վաթսուն և հինգ, որոնք մեծ մասամբ արժէքաւոր են և Տարեգիրքը լաւապէս կը զարգարեն:

Այսպէս՝ Կեանք և Արուեստի մէջ կան համեղ ստեղծներ, ինչպէս մատանշեցինք, որոնք փափաքելի հատոր մը կը դարձնեն զայն անտարակոյս:

Պէտք չէ մոռնալ գիրքին շատ ընտիր թուղթը, և կարի մաքուր տպագրութիւնը, որոնք աննշան յանձնարարականներ չեն հայերէն հատորի մը համար:

Կեանք և Արուեստը գնող գրասէրը գոհ պիտի մնայ, մեր կարծիքով:

Տ. Վ. Ն.

ՅԻՇԵՍՏԱԿԱՐԱՆ Հարիւրամեայ Յոբելիի Խաղաղի Ս. Ստեփանոս Եկեղեցւոյ. 1831—1931. Կազմեց **Յակոբ Վարժապետեան,** Կ. Պոլիս, 1931. Տպգր. Յ. Մ. Արեւան. Երես 240:

Գրքոյի մը նուիրուած յաւերժացնելու յիշատակը դէպքի մը, որ Խաղաղի Հայոց համար կրօնական նշանակութիւն ունեցած է:

Մանրամասն և խղճամիտ պատմութիւն մըն է յիշատակարանը՝ յիշեալ թաղին և եկեղեցիին կեանքը և անոր յարակիցները պատկերացնող, ժամանակին (1831—1931) պոստհայոց, կամ մասնաւորաբար Խաղաղի պատմութեամբ հետաքրքրուողներուն համար շահեկան է մեծապէս:

Գրքին մէջ երկրորդ մաս մը յատկացուած է Խաղաղի գերեզմանատան տապանաքարերու արտագրութեան — դնահատիկի զորմ մը: Մահուան բանաստեղծութեան յուշիչ քերթումներ կան հոն, տաանց նկատի առնելու անոնց պատմական արժէքը, որ ուրիշ շահեկանութիւն մը կը ներկայացնէ:

Վերջին էջերուն մէջ գետեղուած են յօդուածներ Խաղաղի յիշատակներուն նուիրուած. ստորագրողներուն մէջ կան Գարեգին Եպս. Տրապիզոնի, Սիմոն Գալաթիական, Դոկտ. Թորգոմեան, և այլն:

Գիրքը ծայրէ ծայր զարգարուած է անձերու, տապանաքարերու և շէնքերու լուսանկարներով, որոնք կենդանութիւն մը կուտան անցեալ մը վերապրեցնելու համար շինուած այս հատորին: Տ. Վ. Ն.

ԴԻՇԵՐՈՆԻ ՄԻԵՇՆԻ ԼՈՒՍԱՐԱՅ. Կ. Սիւալ, 1931. Երես 168. գին 1 դոլար: Լոս. Cental Printing Co. 401, Broad Str. Philadelphia, Penna. U. S. A.

1931 տարւոյ հրատարակութիւն մըն է «Գիշերին Միջին Լուսարաց»-ը, որ կը պարունակէ հեղինակին 50ի չափ երկար կամ կարճ քերթումները, զորս կը բաժնէ քսնի մը մասերու: Ա. «Երբ դեռ գիշեր էր...», որուն մէջ տեղ գրաւած են կարգ մը քերթումներ, սիրոյ և կարօտի երգերը հեղինակին: Բ. «Թերեւ Տարագրութեան Մահանակ», ուր կ'երեւին հայ տարագրութեան զանազան դրուագներու նուիրուած քերթումներ: Գ. «Երգ ժողովուրդի», ժողովրդային մօտիւններու վը-

բայ հեղինակին ներշնչումները: Դ. ու վերջապէս, «Լուսարացին», ուր վերածնող Հայրենիքին կեանքը կը պատկերանայ, հոն տիրող ազատական կարգերու խանդավառութեամբն ու պաշտամունքովը թըրթուրուն, և մի քանի ժողովրդական ասանդավէպերու նուիրուած պոէմներ, որոնց մէջ հին կարգերու գէժ կ'երեւան ըմբոստացումի մեղսեր ու ճիշեր, որոնք ժողովուրդի ազատատենջ հողին կը կապեն նոր Հայաստանի մտայնութեան և ըմբռնումներուն:

Հեղինակը՝ իր երգերու այս դասաւորումով՝ իր մտախոհանքի և զգացումներու բարեբաշխութիւնը կը պատկերէ ընթերցողին, որ նոյն ատեն իր զրական արտագրութիւններուն ժամանակագրական ընթացքն է մեծ չափով, որուն վերջին մասը, «Լուսարացին» տիտղոսուած, կը դառնայ իր արուեստի հարազատ արտայայտութիւնը, կերպով մը ուրանալով իր նախորդ արտայայտութիւնները, տեսակ մը արուեստի ժամանակավրէպներ նկատելով զանոնք. և իր այս մտածումը և ինքնաքննադատութիւնը կը համարի բուն գեղարուեստի կանոնը և մեթոդը, որուն կը կառուցի մեծ հաւատքով:

Մէկզկէ կը թողում ընկերա-փիլիսոփայական այս հայեացքը հեղինակին, որ ինծի համար քիչ մը խորթ կ'երեւայ գեղարուեստական գործի մը մէջ, ինչպէս է Կ. Սիտալի այս հատորը, քանի որ կեանքը, իր բովանդակութեան մէջ, բարդ և ինք իր մէջ անհաշտ բազմազանութիւն մըն է, և ոչ մէկ ասան պիտի չկրնայ չընթանալով փորձիլի մը անձուկ տարողին մէջ, ինչ որ մարդկային կեանքը պիտի վերածէր տափակ ու աններդաշնակ միօրինակութեան մը:

Մենք պիտի սիրենք մանաւանդ տեսնել Կ. Սիտալի մեղի ընծայած գործին մէջ արուեստը և գեղապատկերներ, կեանքի ո՛ր երեսին ալ ուղղուած ըլլայ ան, իր զբոսական կազմաւորումին մէջ, և հոս է որ երեւան պիտի գայ հեղինակին արժանիքը, իր գեղագէտ ու արուեստագէտ:

Ուրախ եմ յայտարարելու որ Կ. Սիտալի այս գործին մէջ, իմ տեսակետով, ես գտայ անուշ և թափանցող տաքութիւն մը, երկրին և հոն պարզուող կեանքին

աղն ու համը: Հեղինակը՝ Մեծաբեկի, վարուժանի և Հայաստանի նոր դրոշմներու բացած ուղիով, որոնց ազդեցութիւնը որոշ կ'երեւայ իր քերթումներուն մէջ խորքի և արտայայտութեան կրկնակ տեսակետներով, զոր կուզան անուշցնել իր հայրենի անձնական յիշատակները, կուտայ մեղի սիրուն քերթումներու շարք մը, որոնք կը կարգացուն համով հոտով:

Կ. Սիտալ, իր գունեղ, հուրքոտ եւ հմայող լեզուովը, մեր աչքերուն առջև կը կենդանացնէ ժողովուրդի հողին, անոր խոհանքներու վճիտ կուսութիւնը, անոր միամիտ ու աննկնղ զգացումներուն թարմութիւնը և ջերմութիւնը, անոր յոյսերն ու տենջանքները, անոր լացերն ու հառաչանքները, անոր խորխոր ու աւանական կեցուածքը կեանքի տաժանքներուն հանդէպ. կարծես, անոր սողերուն մէջ, ժողովուրդի երգն է որ կը թալալի իր բոցեղէն բառերովը և պատկերներու քնքուշ ու գողար փափկութեամբը:

Մենք զերազանց հաճոյքը ունեցանք Կ. Սիտալի հատորին թղթատումին մէջ տեսնելու ժողովուրդին, հայ աշխատաւոր մեծ զանգուածին, տունին մէջ, արտին մէջ, լիւններու կողերուն վրայ ապրած երազները, սէրերը, թախիծն ու սուգը, հաւատալիքներն ու հեքիաթները, մտքի, սրտի ու հոգիի աշխարհը բովանդակ:

Մեծագոյն չափով մնայուն և ապրող գործ մըն է Կ. Սիտալի հատորին բովանդակութիւնը. իր լեզուն անուշ է, իր տաղաչափական հիւստեւածքը ունի ներդաշնակ զանազանութիւն մը. թէև տեղ տեղ կ'երեւան, բաւական թիւով, ներդաշնակութեան թերիներ, ինչ որ անխուսափելի պիտի ըլլային, այդքան ստուար հատորի մը մէջ:

Մենք կը ցաւինք որ մեր հանգէսին անձուկ սահմանները թոյլատու չեն շնորհքով և փափկութեամբ օծուն գեղեցկութիւններ զատելու այդ գեղեցիկ քերթումներէն, եւ դնելու ընթերցողներու աչքերուն զիմաց, ինչ որ պէտք է թելադրութիւն մը նկատուի մեր կողմէն, անոր ամբողջական ընթերցումէն մտքի և սրտի վայելք մը ճաշակելու համար, մեր ժողովուրդի հողին ճանչնալու փափաքով:

Գ. ՄԽՍԼԻԱՆ

ԱՐՏԻՈՑ ՀԱՄԱՐԱՆ, ՄԱՆՆԻԿ ՊԵՐԱԿԵ-
ԵԱՆ: Պարիս, 1931. Երես՝ 90. Հրս. Հրանճ-Սամուէլ
 Գրասան, Պարիս (VI) 51 Rue Monsieur-le-Prince.
 Տպգր. «Մասիս». Գիճ՝ 10 ֆրանկ կամ 50 սենտ:

Մաննիկ Պերպէրեան անձանօթ մը չէ
 մեր պարբերական հրատարակութեանց հե-
 տեղներու համար. անիկա արձակ գեղե-
 ցիկ էջեր արտադրած է յաճախ՝ որոնց մէջ
 գեղեցիկ լեզուի մը կ'ընկերանան գրական
 շնորհքն ու փափկութիւնը:

Տխուր և թախծոտ է Մաննիկ Պեր-
 պէրեանի երգը. անոր մէջ կը կարդաս գե-
 ղեցիկ ու հրաշալի բնութեան մը մէջ,
 մարդկային հոգիին անհուն տենջանքնե-
 րու խորտակումը և վրիպումը, որ սուգի
 և տխրութեան մոռյլ ամպով մը կը սքո-
 ղեն մեր աչքերուն՝ տիեզերքի այդ մեծ
 գեղեցկութիւնն ու ներդաշնակութիւնը:

Հեղինակին այդ վիշտը նորութիւն մը
 չէ մարդկային հոգիին համար. կանուխէն
 մինչեւ հիմա ամէն շրթունքներու վրայ
 տեսնուած է ան, և ամէն սուգի լար հըն-
 չեցուցած է ան աւելի կամ պակաս ցա-
 ւազին թրթռումներով. սակայն ամէն ցաւ
 ինք իր մէջ, նորութիւն մը և թարմու-
 թիւն մը ունի, երբ արուեստագէտը կըր-
 նայ անոր հազցնել իր սեփական պատ-
 մուհանը և ինքնայատուկ շեշտը. և այս է
 որ պիտի փնտռենք այս պարագային մէջ,
 և Մաննիկ Պերպէրեան գիտցած է ունե-
 նալ իր այդ անձնական շեշտը:

Հեղինակի լեզուն պարզ է, ներդաշ-
 նակ և յուզիչ շատ անգամ. իր պատկեր-
 ները գեղեցիկ շրջանակ մը կը կազմեն իր
 զգացումներու զեղումին:

Գեղեցիկ ու սիրուն կտորներ ունի.
 արուեստի և յուզումի յղացումի զոդոր
 քնքուշութեամբ: Մասնաւորապէս շատ սի-
 րուն են և սրտառուչ իր «Արեւ կայ»-ն,
 «Կարօտ»ը, «Անդունդներու սարսուռ»ը,
 «Ժայռին Օրօրը», «Քանի մը Վարդ» և
 ուրիշ կտորներ:

Կարելի է միշտ հաճոյքով կարդալ
 Մաննիկ Պերպէրեանի «Արեւոտ ծամբան»,
 որուն մէջ թէեւ պիտի տեսնես արեւին
 խաւարումը քու լոյսի կարօտը ունեցող
 աչքերուդ դիմաց. բայց այդ կարօտը ինք-
 նին, և մանաւանդ անոր սիրուն արտա-
 յայտութեան արուեստը, միշտ պիտի սի-
 րեն փափուկ և զգայուն հոգիները:

Գ. ՄԽԱԼԵԱՆ

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ՎԵՂ. ԹԱԳԱՌՈՐԻՆ ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԸ

ՆԱՀԱՆԳԱՅԻՆ ԿԱՌԱՎԱՐՁԱՏՈՒՆ
 ԵՐՈՒՍԱԿԷՄ

Թիւ 10/9, 1164

23 յունուար 1932

Ձեռք Ամենապատուիրին,

Պատիւն ունիմ հաղորդելու Ձեր Ամենապատու-
 րեան քէ Ձեր Հայոց երուսաղէմի Պատրիարք Եւանջ-
 արի Արքայական Հոգևորական Ձեզի յանձնուելուն
 առիթ Ձեր արտասանած ուղերձը դրուած է Նորին Վե-
 նախառնութիւն Թագաւորին առջեւ:

Ինձի հրահանգուած է հաղորդել Ձեզի Նորին Վե-
 նախառնութեան շնորհակալութիւններ Ձեր հաւատա-
 րական խօսքերուն համար:

Պատիւն ունիմ ըլլալու

Ձեր Ամենապատուիրեան հնազանդ ծառան

Ճ. Է. Ֆ. ԿԱՄԱԷԼԼԻ

Նահանգային Կառավարիչ
 Երուսաղէմի Նահանգին

Նորին Ամենապատուիրին
 Հայոց Երուսաղէմի Պատրիարքին

Ա Ի Ա Գ Տ Օ Ն Ե Ր

Պատշաճ հանդիսութիւններով և հոգեպա-
 րար ծխակատարութիւններով տօնուեցան այս
 տարուան Աւագ Տօները:

▲ Յունուար 5. — Ս. Աթոռոյս Տօնին (Գաւրի
 Մարգարէի և Յակոբայ Տեառն Նորոս Առաք-
 ելիին), պատարագեց և քարոզեց Պատր. փո-
 խանորդ Տ. Մկրտիչ Սրբազան:

Կրկին ցնծութեան առիթ մ'եղաւ Ս. Աթո-
 ռոյս մեծ օրը՝ Սրբազան Պատրիարքին Դահա-
 կալութեան առթած թարմ ուրախութեան հետ
 զուգորդուելով:

▲ Յունուար 7. — Երուսաղէմի աւանդական
 կերպերով տօնուեցաւ Ս. Սահաճնոսի Տօնը:
 Տասն և մէկ սարկաւազներ, որոնց հետ նաեւ մի
 քանի ուրարակիւններ, իրիւ բացուող ծաղիկներ
 Ս. Աթոռոյս պարտէզին մէջ, հոգեւոր ուրախու-
 թիւն մը կը պատճառէին Միարարնութեան և
 ժողովուրդին, երբ զարդարուն զգեստներով կը
 կենային շարուած սեղանին առջեւ:

Հոգեպարար քարոզ մը խօսեցաւ Սրբազան
 Պատրիարք Հայրը, ցուցնելով օրուան Սուրբին
 արիւնթիւնը, հոգեկան բարձր արժէքը, և ա-
 նոր մարտիրոսացման մեծ կարեւորութիւնը Եկե-
 ղեցոյ կեանքին մէջ:

▲ Յունուար 11. — Ի Տօնի Ողորդ Ռոսման,
 որ դարձնալ Ս. Աթոռոյս երկու պաշտպան սուր-
 բերէն մէկուն տօնն է, պատարագեց Ամենապա-
 տիւ Սրբազան Պատրիարք Հայրը: Ս. Պատարա-
 գէն ետք հանդիսաւոր թափօր զարձաւ Ս. Յա-
 կոբեանց Տաճարին մէջ:

Նորին Ամենապատուութիւնը իր քարոզին մէջ նկատի առաւ Առաքեալին գլխատման նըշանակութիւնը, զայն զուգորդեց Յովհաննէս Մկրտչի գլխատման պարագային հետ, և երկու գլուխներուն կամ անոնց նշխարներուն մեղի տուած պատգամը եւ անոր նշանակութիւնը մատնանիչ բրաւ։

▲ Յունուար 13. — Տարեմաս Հին Տոմարաւ։ Միաբանութեան բոլոր անդամներն անխորի, երեկոյին Պատրիարքարան ելան շնորհաւորութեան համար բարի վախճան մաղթելով անցնող տարին, «տեսակ մը յուզարկաւորութիւն հինին», ինչպէս նկատեց Նորին Ամենապատուութիւնը։

▲ Նոյն օրը երեկոյին վարժարանին մէջ ալ տեղի ունեցաւ ներքին ուրախութեան հանդէս մը, ուր փոխադարձ շնորհաւորական խօսքերէ ետք այլեւայլ լիզուներով մերթ լուրջ եւ մերթ զուարճալի սիրուն արտասանութիւններ եղան, և ուսուցիչները, Սարկաւագներն ու աշակերտները ուսուցիչ հաճելի և լինիլ ժաման մ'ըրին։

▲ Յունուար 14. — Առաւօտեան պատարագին քարոզեց Սրբազան Պատրիարքը։ Ծանրացաւ կեանքի արժէքին վրայ, և հոգեւոր պտուղներով զայն արժեցնելու քրիստոնէին պարտականութեան վրայ։

▲ Պատարագէն ետք Պատրիարքարանի դահլիճին մէջ տեղի ունեցաւ քննութիւն-հանդէս մը, ուր Միաբանութիւնը և ժողովուրդը շնորհաւորեցին Նորին Ամենապատուութիւնը Նոր Տարւոյ առթիւ։ Նախ խօսք առաւ Գեր. Տ. Մկրտիչ Սրբազան, և մխիթարիչ, յուսատու խօսքեր բրաւ անցնող և զալիք տարիներուն համար։ Խօսեցաւ նաև Բրչն. Տիր. Բարդէ Սարկաւագ՝ վարժարանի կողմէն, և փոքրիկ մը՝ Մանկապարտէզի կողմէն։ Սրբ. Պատրիարքը բրաւ փոխադարձ շնորհաւորութեան խօսքեր և տուաւ իր օրհնութիւնները։ Մէջ ընդ մէջ երգեր փայլեցուցին այս հաւաքովը։

▲ Իսկ երեկոյեան Սրբազան Պատրիարք Հայր Միաբանութեան երէց անդամներուն հետ միասին այցելեց վարժարանը։ Ուսանողութեան կողմէ ուղերձ մ'արտասանեցաւ, որմէ ետք Սրբազան Պատրիարք Հայրը որտապնդիլ խօսքերով յորդորեց աշակերտները աշխատանքի և զարգացումի նուիրելի։

Սրբազանը ապա այցելեց նաև վարժարանի Տեսչարանը։

▲ Յունուար 18-19. — Հրագալոյց Ս. Ծննդեան և Աստուածայանութեան։ Ինքնաշարժերու հանդիսաւոր թափօրով Սրբազան Պատրիարք շօր և Միաբանութեան ղեկի Բեթղեմէ մեկնումը, ձիաւոր սպայի մը թիկնապահութեամբ եւ չորս ձիաւոր զինուորներու առաջնորդութեամբ, տեղի ունեցաւ գեղեցիկ եւ պայծառ օդին։

Ս. Ծննդեան Տաճարին մէջ և Ս. Այրին վրայ գիշերային անընդհատ ժամրգութեան եւ պատարագի պաշտամունքները հոգեզմայլ ներդաշնակութեամբ տեղի ունեցան հաւատացեալներու և տոռայ բազմութեան մը ներկայութեան։

Գիշերային պատարագիւր եւ քարոզիւն էր Ս. Աթոռոյս լուսարարապետ Տ. Մեհրոպ Սրբազան։

▲ Երուսաղէմի մէջ Ս. Ծննդեան արարողութիւններն ու Պատարագը տեղի ունեցան Ս. Յակոբեանց Տաճարին մէջ։ Սրբազան Պատրիարք Հայրը Պատարագին և Ջրօրհնէքին ներկայ գտնուեցաւ ու նախագահեց և աշխարհաբար կարգաց Բարսեղ Հայրապետի սրտագրաւ աղօթքը։ Երգեցողութիւնները կանոնաւոր և ներդաշնակ կերպով վարեցին՝ իրացակայութեան սարկաւագներու և զպրններու։ Երուսաղէմացի ազգայիններէն երգեցիկ եկեղեցասէրներ։ Քարոզեց՝ Հոգ. Տիրան Վրդ. Ներսոյեան՝ յայտնութեան վարդապետութեան հիմնականութեան վրայ՝ Քրիստոնէական կրօնին մէջ, և լեշտեց աստուածայայտնութեան վարդապետութեան ուղղափառ ըմբռնումին պէտքը՝ իւրաքանչիւր քրիստոնեայի հոգեւոր փրկութեան համար։

Միաբանութիւնը Բերդեհիմէ վերադարձաւ Ծննդեան առաւօտեան ժամը 9-ին, նոյն հանգիստաւ թափօրով, և Սրբ. Պատրիարք Հայրը ընդունեց շնորհաւորութիւնները Միաբանութեան և ժողովրդեան։

ՀՈՎՈՒԱԿԱՆ ԱՅՅԵԼՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1. ԱՆԳՐԵՈՐԴԱՆԱՆ։ Յունուար 22-ին Տեսան մերոյ Ս. Ծննդեան տօնին առթիւ Սուրբ Աթոռոյս կողմէ հովուական պաշտօնով Հոգ. Տ. Զգօն վարդապետ և Բարեշնորհ Տէր Յակոբ Սարկաւագ այցելեցին Ամմանի Հայ գաղութը, որ 285 ուղղափառ հայերէ կը բաղկանայ։ Մշտական հոգեւոր պաշտօնեայէ զուրկ այդ գաղութը, կրօնական մխիթարութեան եւ հոգեւոր խրախճանքի ժամանակ մ'ապրեցաւ երեք չորս օրեր։

Այցելու հովիւը ընդունեցաւ տեղւոյն Հոգաբարձութիւնը վարժարանի ուսուցչուհիին Տիկին Կիւլեհագուպեանի տան մէջ, եւ ապա այցելեց գաղութին բոլոր անդամներուն տունները և տընօրհնէք կատարեց։ Տեղի ունեցած պաշտամունքին մասնակցեցան անխորի գրեթէ ամէնքն ալ, և շատեր խոստովանեցան ու հաղորդուեցան։ Ջրօրհնէքի արարողութեան կնքանշայր եղաւ տեղւոյն բարեպաշտ և երեւի ազգայիններէն Տիր Սերըր Անթիքաճեան, որ եկեղեցիի եւ զպրոցի համար գետին մը գնած եւ նուիրած է։ Մէկէ աւելի անգամներ հովիւը քարոզեց եւ հոգեւոր ու ազգասիրական խօսքերով մխիթարեց հաւատացեալները։ Այցելեց նաև վարժարանը, որ 50 երկսեռ աշակերտներ ունի և որուն կը նպաստէ Ս. Աթոռ տարեկան 104 ոսկւոյ գումարով մը։ Հայր Սուրբը գոհացուցիչ գտաւ հոն կատարուած աշխատանքը, որուն հետեանքով թրքաթաւ ծընողաց զաւակներ հիմակ աղւոր հայերէն կրնան կարդալ և խօսիլ։

Յունուար 26-ին Հոգ. Զգօն Վրդ., Սարկաւագին հետ, այցելեց Մահարտա, ուր կան երկու

ընտանիք. անկէ անցաւ Բեւեճեան, ուր կ'ապրին 14 բարեպաշտ ընտանիքներ, բոլորն ալ հողաւ մշակ, Հսկման, ժամերգութեան, Պատարագի և Ջրօրհնեաց արարողութիւններով և քարոզութեամբ մեծապէս մխիթարեց զանոնք կրօնական կեանքի խօսքերով և ազգասիրական յորդորներով: Բոլորն ալ խոստովանեցան և հաղորդուեցան: Մեծ էր անոնց ծարաւը եկեղեցոյ և դպրոցի համար:

Հայր Սուրբը այս այցելութեան առթիւ կատարեց նաև ժամբանական վիճակագրութիւն, և իր տեղեկագիրը ներկայացուց Սրբազան Պատրիարք Հօր, Նորին Ամենապատուութեան ուշադրութեան յանձնելով դադարութիւն հօգևոր և կրթական պէտքերը:

2. ԳԱՅԱ. Յունուար 23-ին երեսուն հոգիէ բաղկացեալ Գաղայի հայ ուղղափառ դադարութիւն հոգևոր ուրախութիւն մը ջամբելու նպատակաւ, նոյն առթիւ գրկուեցան Հոգ. Տ. Պարգև վարդապետ և բարեշնորհ Տիր. Բարգէն Սարկաւազ: Մատուցուած է Սուրբ Պատարագ, Ջրօրհնէքի արարողութեան հետ, տեղւոյն Անգլիկան եկեղեցոյն մէջ, և գրեթէ բոլոր հաւատացեալները հաղորդուած են: Եղած է նաև քարոզութիւն այցելու Հայր Սուրբին կողմէ: Տիր Արսէնեան, բոլոր Գաղայի հայերուն հետ առհասարակ, ջերմագին հիւրասիրութիւն մը ընծայած են այցելու հօլուին և Սարկաւազին: Կատարուած է նաև տնօրհնէք:

Գաղայի մէջ Հայոց Միաբանութիւնը ունեցած է ժամանակին Ս. Հրեշտակապետաց վանք մը, որուն աւերակներն իսկ անհետ եղած են այժմ:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԱՅՅԵԼՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

▲ Դեկտ. 31-ին Պաղտատէն Երուսաղէմ ժամանած Ասորի Տ. Յովհաննէս Նախկապոս Պատրիարքարան եկաւ և ներկայացաւ Սրբ. Պատրիարք Հօր:

▲ Նոյն օրը Նորին Ամենապատուութեան եկան Երուսաղէմի Հայ Հռոմէականներու Պատր. Փոխանորդ Հայր Յակոբ Կիրակոսեան և Հայր Պատուհասեան վարդապետները:

▲ Յունուար 1-ին Երուսաղէմի Անգլիկան Պահակազօրաց Հրամանաւոր Դեղապետ Մոնտգոմի այցելեց Պատրիարքարան, և Ս. Քաղաքէն իր մեկնումին առթիւ հրաժեշտի յարգանքներ մատուցց Նորին Ամենապատուութեան:

▲ Նոյն օրը Զմմառի Վանքին Հայ Կարօլիկ Միաբանութեան խումբ մը անդամներ և ուսանողներ, գլխաւորութեամբ Արքայապետ Պատուհասեան վարդ. Ռախտի եկան Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճար և այցելեցին վանքին զանազան մասերը, և ապա ներկայացան Ամեն. Սրբազան Պատրիարք Հօր:

▲ Յունուար 8-ին Ամենապատու. Սրբ. Պատրիարք Հայրը, հետն ունենալով Միաբանութեան անդամներէն խումբ մը, յունական եկեղեցոյ ծննդեան տօնին առթիւ շնորհաւորական այցելութիւն տուաւ քաղաքի Յունաց Պատրիարքարան:

▲ Նոյն օրը յետ միջօրէի այցելութիւն տուաւ նաև Երուսաղէմի Ռուս Միաբանութեան Մեծաւոր Տ. Արքանա Արեւիկոսկապոսին:

▲ Դարձեալ նոյն օրը Պատր. Փոխանորդ Դեր. Տ. Մկրտիչ Նախկապոս, ընկերակցութեամբ Միաբան Հայրերու, շնորհաւորութեան այցելութիւն տուաւ Ասորի, Դպրի և Հապէս Վանքերու Տնօրեանց:

▲ Յունուար 14-ին, հին-սոմարական Տարեմուտի օրը, յետ Ս. Պատարագի թափօրով Պատրիարքարանի դահլիճը առաջնորդուելէ ետք՝ Սրբազան Պատրիարք Հայրը ընդունեց շնորհաւորական այցելութիւնները հետեւել անձնաւորութեանց:—

Պաղեստինի Բաթօր Կոմիտէութեան կողմէ՝ ներկայացուցիչի մը, Աւագ Քարաւաղարեան կողմէ՝ Բուխի Պէյ Ապս Էլ Հասիի, Մուսաղէմի Քաղաւապէ Բազըզ Պէյ Նէշաշլիյի, Երուսաղէմի Աւսարիական, Ապանիական, Բեյ-ճիկական, Պոյսնիական, Լիքուսական, Չէխո-Սլովական և Բեկիկայի հիւպատոսներուն:— Ռասիսոնի Մեծաւորին, Զատա Պանգոլի Տնօրէնին, և այլն:

▲ Յունուար 20-ին, Հայոց Տեառն մերոյ Սուրբ Ծննդեան տօնին առթիւ Սրբազան Պատրիարք Հայրը Պատրիարքարանիս դահլիճին մէջ ընդունեցաւ շնորհաւորական այցելութիւնները Մուսաղէմի Լատինաց Պատրիարքական Փոխանորդին, Յունաց Պատր. Տեղապետ Մարգարէին, Զրաճիսեան Միաբանութեան Կուստողին, Անգլիկան Նախկապոսարանի ճեղկալացուցից, Դպրի և Ասորի Եկեղեցիներու Մուսաղէմի Նախկապոսներուն, Դերման Դորմիսիանի Վանքին Մեծաւորին:

▲ Յաջորդ օրը, նոյն առթիւ, Ն. Ամենապատուութիւնը ընդունեց շնորհաւորութիւնը Երուսաղէմի Հապէս Միաբանութեան Մեծաւորին:

▲ Յունուար 26-ին Դամիսկեան Միաբանութեան անդամներէն Պաղեստինադէտ Հայր Արէլի առաջնորդութեամբ Ս. Յակոբեանց Տաճարը դէպի եկան Զրաճաւցի և Պեկիկացի ատուածարաններու ուսանողներ: Այցելեցին նաև գրչագրաց և Կիւլլէնկեան մատենադարանները, Հրեշտակապետաց վանքը, և ապա Պատրիարքարանը: